

الگوی مطلوب خانواده با تأکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس

نویسنده: دکتر فردوس قماشچی^۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۲/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۱/۷/۲۸

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال پانزدهم، شماره ۵۷، زمستان ۱۳۹۱

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی و شناسایی شاخص‌های فرهنگی- اجتماعی خانواده در دوران دفاع مقدس و نقش و تأثیر شاخص‌های فوق در استحکام و سلامت خانواده به منظور ارائه الگوی مطلوب خانواده ایرانی- اسلامی انجام شده است.

این تحقیق به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه در مورد ۴۰۰۰ نفر از ۱۰ استان کشور از میان خانواده‌هایی که در سالهای ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ متاهل بوده یا متاهل شده‌اند و در طول سالهای فوق در ایران زندگی و شرایط و اوضاع دوران دفاع مقدس را تجربه کرده‌اند، انجام شده است. نمونه‌های این تحقیق به روش نمونه‌گیری خوش‌های انتخاب شده‌اند. در این پژوهش همچنین با ۳۳ نفر از گروه متخصصان و صاحب‌نظران مصاحبه علمی و تخصصی صورت گرفته است.

این تحقیق کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی و پیمایشی است. روش تحقیقی که به منظور تحلیل داده‌های این پژوهش بکار رفته آن را در زمرة تحقیقات همبستگی و تحلیلی قرار داده است.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هر یک از فرضیه‌های این پژوهش مبنی بر اینکه بین عوامل اعتقادی (آموزه‌های دینی، فرهنگ ایثار و شهادت، ولایت پذیری و التزام عملی به احکام شرعی)، عوامل خانوادگی (ملاک‌های همسر گزینی، روابط میان زوجین ، نحوه گذران اوقات فراغت، شیوه‌های فرزندپروری و سبکهای دلیستگی) عوامل فرهنگی - اجتماعی (تعاملات اجتماعی، ارزشهای اخلاقی و اقتصادی)، عوامل فردی (سلامت جسمی و روانی، سن، تحصیلات، آراستگی و سبک زندگی) با سلامت، رضایت مندی زناشویی و استحکام خانواده رابطه معناداری وجود دارد، تأیید می‌شوند. براساس نتایج بدست آمده از میان متغیرهای فوق عوامل اعتقادی و از بین این عوامل ولايتمداری بيشترین ارتباط را با سلامت و استحکام خانواده در زمان دفاع مقدس داشته است و در شرایط كنونی، از نظر نخبگان عوامل خانوادگی، فردی و اعتقادی به ترتیب بيشترین ارتباط را با سلامت و استحکام خانواده دارند.

واژگان کلیدی:

خانواده، دفاع مقدس، الگوی مطلوب خانواده، استحکام خانواده، شیوه‌های فرزندپروری.

۱. استادیار دانشگاه علوم انتظامی.

مقدمه

فصلنامه (علمی - پژوهشی) مطالعات راهبردی سینمای سال پانزدهم / شماره ۱۵ / زمستان ۱۴۰۱

خانواده یکی از نهادهای مهم اجتماعی است که به لحاظ اهمیت، نقش و کارکردهای مختلف آن مورد توجه علمای مذهبی، اخلاقی و صاحب نظران تعلیم و تربیت، جامعه شناسان و روان شناسان قرار گرفته است. مصلحت فرد و اجتماع در این است که زنان و مردان پیمان زناشویی بینند و تشکیل خانواده دهند. اسلام اساس خانواده را بر آمیش، مودت، مهربانی و مساوات استوار ساخته است (سوره روم، آیه ۲۱) آدمی در خانواده به دنیا می آید، تمام رفتارهای اولیه را در خانواده آغاز می کند و واکنشهای اعضای خانواده در جهت دادن به این رفتارها نقش موثری دارد. نیازهای زیستی، روانی، اجتماعی و عاطفی فرد در خانواده سر بر می آورند و با واکنشهای افراد ارضاء یا سرکوب می گردند. آدمی در خانواده الفبای اجتماعی شدن و فرهنگ پذیری را می آموزد و برای ورود به اجتماع بزرگتر آماده می شود. بنابراین اگر خانواده بتواند نقش خود را در سازندگی فرد و اجتماع به خوبی ایفا نماید، به رشد، تحول و تکامل آن دو کمک شایانی کرده است. لذا شناخت و بررسی عواملی که سبب قوام و استحکام یا بر عکس، تزلزل این نهاد اجتماعی می گردد، می تواند گامی مفید در راستای ارتقای سطح سلامت، بهداشت روانی خانواده، امنیت اجتماعی و فرهنگ جامعه باشد. از آنجا که خانواده نسبت به جامعه به منزله زیربنایی است که پایه های اصلی این زیربنای را زن و مرد تشکیل می دهند، نادیده گرفتن نقش خانواده در تاریخ پرافتخار دفاع مقدس که بخشی از تاریخ انقلاب و ایران است در واقع تحریف تاریخ ایران خواهد بود.

اولین شرط داشتن جامعه ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در خانواده های سالم و امن پدید آمده است. در حالیکه عصر حاضر، عصر پیشرفت و توسعه صنعت و علوم مختلف است، و انتظار آن می رود که گسترش فرهنگ و تمدن به صورت همه جانبه صورت گرفته باشد اما، متاسفانه تمدن فرآصنعتی نه تنها نتوانسته است در جهت استحکام خانواده مفید باشد، بلکه در سمت کردن بنیان و ارزش های خانواده اثربار بوده است، در حدی که در بعضی از کشورها زمزمه ویرانگر «زندگی بدون قید و بند خانواده» شنیده می شود.

ایوانو و آلن^۱ طی مقاله ای در سال ۲۰۰۵ میلادی عنوان کردند که هر چه میزان استحکام خانواده بیشتر و روابط عاطفی والدین با فرزندان بهتر باشد، کودکان از آسیب های روان شناختی کمتری برخوردارند. (آریانزاد، ۱۳۸۷)

1. Ivanova, Masha. & Israel, Allen.

در چند دهه گذشته پژوهشگران زیادی در حوزه مطالعات خانواده تلاش کرده‌اند تا برپایه مطالعات پیشین شاخص‌ها و متغیرهایی را که بر خانواده مطلوب و کارآمد تأثیر می‌گذارند شناسایی و آن‌ها را در چارچوب شاخص‌های یک خانواده سالم ارائه نمایند. اما این تلاش بیشتر بر پایه ادغام، حذف و تغییر جایگاه متغیرهای پیش بینی کننده از شاخص‌های سلامت دریک خانواده مطلوب مورد مطالعه قرار گرفته و برای ارائه الگوی مطلوب آن براساس یک چارچوب نظری واحد و یک پارچه تلاش کمتری صورت گرفته است. از این رو به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران این حوزه سازه‌ها و مولفه‌هایی که در ارائه شاخص‌ها بطور نظری یا تجربی توسعه داده می‌شود، از وحدت نظری برخوردار نیست.

به طور کلی، مرور پیشینه مطالعاتی بیانگر آن است که نیاز به ارائه الگویی وجوددارد که بتواند ویژگی‌های مطلوب خانواده را بر پایه سازه‌ها و مفاهیمی طراحی و تدوین کند که اولاً براساس یک رویکرد نظری واحد بنا شده و از لحاظ روابط درونی و زیربنای نظری از ساختاری هماهنگ و یکسان برخوردار باشد، ثانیاً امکان تبیین یک رویکرد خانواده محور مبتنی برخانواده در دوران دفاع مقدس را فراهم آورد به گونه‌ای که فراسوی مولفه‌های تربیتی و ساختاری، که تغییر و اصلاح آنها دست کم در کوتاه مدت امکان‌پذیر نیست، درک روشی از الگوی مطلوب خانواده در اختیار بگذارد، ثالثاً امکان مداخله‌های روان شناختی را نه تنها برای متخصصان حوزه مطالعات خانواده فراهم آورد بلکه برای سایر افرادی که در این حوزه نقش و فعالیت دارند (مانند مشاوران خانواده، مشاوران ازدواج، پژوهشگران، و...) زمینه‌های اجرایی و کاربردی را در اختیار بگذارد تا بستر بهبود و ارتقای الگوی مطلوب خانواده را گستردۀ تر سازد.

بر این اساس پژوهش حاضر می‌کوشد با شناخت و بررسی شاخصه‌ها و ویژگی‌های خانواده‌های موفق در دوران دفاع مقدس الگوهای صحیح همسرداری، شیوه‌های برقراری روابط صحیح و صمیمی میان همسران و نیز الگوهای فرزند پروری و نحوه ارتباط سازنده و پرورش دهنده والدین با فرزندان خود را به عنوان الگوی مطلوب خانواده، معرفی، ترویج و تبلیغ نماید. بدون تردید در شرایطی که خانواده‌های کشورمان به اطلاعات مناسب و دانش مفید در جهت اعتلا و ارتقای نظام خانواده نیازمند هستند، نتایج این تحقیق می‌تواند به عنوان مجموعه‌ای راه‌گشا و راهنمایی مطلوب محسوب شود.

خانواده آرمانی در قرآن

خانواده‌ای که زمینه‌ی پرورش انسانی قرآنی در آن فراهم آمده است. «والبلد الطيب يخرج نباته باذن ربه و الذى خبت لا يخرج الا نكدا» (اعراف، ۵۸)، از سرزمین پاک و طیب، ثمره‌ای نیک به اذن پروردگار خارج می‌شود و از زمین آلوده و شوره‌زار، حاصلی ناقص و بی فایده خارج خواهد شد. بنابراین خانواده آرمانی قرآن، خانواده‌ای است که آماده پذیرش و پرورش انسان است.

خانواده‌ای که قرآن کریم تربیت می‌کند و حدود و وظایفش را تعیین می‌نماید و توصیه‌های لازم را برای روابط متعالی بین زن و مرد بیان می‌دارد، با مؤلفه‌های زیر شناخته می‌شود: توحید محوری و جلب رضای حق، عدالت جویی و برقراری قسط، اخلاق مداری، وظیفه‌مندی، رعایت اصل صلح و احسان، گذشت و محبت، مشورت و مصلحت اندیشی.

زیر بنای ساختار کلی خانواده آرمانی قرآن، دو رکن اساسی اخلاق و حقوق است که با آشنایی همه جانبه اعضا و حاکمیت این دو رکن، استواری و پویایی این بنا تضمین می‌شود. چرا که رکن حقوق، ضامن برپایی و استواری اصل خانواده و مانع از فروپاشی آن است و رکن اخلاقی ضامن رشد و بالندگی و تأمین اهداف خانواده می‌باشد. (قماشچی، ۱۳۸۷)

خانواده یک نظام کاملاً تأثیف شده و به هم تنیده است؛ به طوری که تفکیک بعضی مسائل که در محیط‌ها و مجموعه‌های دیگر ممکن است، در این فضای خاص ممکن نیست. از آن جمله، تفکیک دو مقوله «تکالیف حقوقی» و «وظایف اخلاقی» است. زیرا نظام حقوقی و نظام اخلاقی خانواده، وظیفه همه اعضا است و تأمین حقوقی اعضا نیز امری اخلاقی و شایسته است. بنابراین نمی‌توان امری اخلاقی را در خانواده، جدای از حق افراد قلمداد کرد و آن را فضل نامید؛ زیرا فرض و واجب است؛ نه فضل. در خارج از محیط خانواده، مرز حقوق و اخلاق تا حدودی متمایز است؛ مثلاً عدم تواضع در برابر دیگران در خارج از خانواده امری غیر اخلاقی است؛ اما غیر حقوقی نیست؛ یعنی تجاوز به حریمی قلمداد نمی‌شود یا خشن و زبر صحبت کردن، مجازاتی نمی‌طلبد.

اما همین امور در خانواده با حقوق خانوادگی افراد تلاقی دارد. همنشینی در خانه، باید نمایی از بهشت بین در آخرت باشد؛ یعنی کانون «لا یسمعون فیها لغواً و لا تائیماً الا قیلاً سلاماً سلاماً». (واقعه، ۲۶-۲۴) زندگی خانوادگی، صرفاً با حضور در خانه یا خانه داری یا انجام چند فعالیت دسته جمعی محقق نمی‌شود؛ بلکه واقعاً

زمانی تحقیق می‌پذیرد که با مبادله اندیشه‌ها، احساسات، بحث و گفت و شنود همراه شود. (قماشچی، ۱۳۸۷)

اهداف خانواده آرمانی قرآن

- «ومن آیاته ان خلق لكم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا اليها و جعل بيتم موده و رحمة». (روم، ۲۱) «یکی از نشانه‌های قدرت خداوند این است که برای شما از جنس خودتان همسر آفریده تا وسیله سکون و آرامش شما باشد و در میان شما دوستی و رحمت قرار داده است.»

- زوجیت در حیوانات(به جز چند گونه‌ی آن‌ها) به تشکیل خانواده نمی‌انجامد؛ در حالی که در انسان بلا استثنا با هدف تشکیل خانواده انجام می‌گیرد.

- گرچه زوجیت در مورد حیوانات نیز مانند انسان وجود دارد و به تولید نسل می‌انجامد، اما جفتگرایی در آن‌ها ایجاد مودت و رحمت نسبت به یکدیگر را در پی ندارد.

آیه‌ی فوق، تنها هدفی را که برای تشکیل خانواده بر می‌شمرد، «تسکین زوجین» است. گرچه در سایه‌ی این آرامش موهاب دیگری نصیب انسان می‌شود و اهداف نسبی دیگری حاصل می‌گردد، اما خلقت انسان به نوعی است که اگر همهٔ موهاب‌اعم از فرزند، تأمین نیازهای مادی و... را در زوجیت بیابد، ولی سکون و آرامش نداشته باشد، انگیزه‌ای برای تشکیل خانواده نخواهد داشت و خود را کامیاب نمی‌بیند. در محیط خانواده، اگر فقط روابط جسمی و واکنش‌های فیزیکی مطرح باشد و بس، روح‌ها سرگردان می‌مانند و در تمام عمر در حسرت ناکامی می‌سوزند و می‌سازند و بی‌تردید، هر گاه روح‌ها ناکام و حسرت زده باشند، جسم‌ها نیز پریشان و ناتوانند. با توجه به آیه‌ی ۲۱ سوره روم که هدف از خلقت زوج، سکونت ذکر شده است و نیز از آیه‌ی ۴ سوره فتح، این نکته به دست می‌اید که رابطه‌ای مستقیم میان نزول سکینه و ازدیاد ایمان وجود دارد. زوجیت نیز که تأمین کننده آرامش حقیقی در زن و مرد است، محملى دائمی برای افزایش ایمان و نزدیکی به خداوند است. یعنی این امر الهی در صورتی که با نیت قرب الی الله بر پا شود و دوام پیدا کند، سراسر عبادت حق خواهد بود. نتیجه آن که با عنایت به هدف اصلی از خلقت انسان، یعنی «عبادت» بر حسب آیه «و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون» (ذاریات، ۵۶) هدف حقیقی از تاسیس خانواده، همان هدف متعالی خداوند در خلقت انسان می‌باشد که به حاکمیت توحید در جامعه خواهد انجامید. (قماشچی، ۱۳۸۷)

ویژگی‌های خانواده در سخنان مقام معظم رهبری:

- خانواده سلول اصلی پیکره اجتماع

سلول اصلی پیکره اجتماع و جامعه در اسلام، خانواده است. چرا که خانواده محل آرامش، آسایش، امنیت، تربیت، ایمان، معنویت، حل مشکلات روحی و روانی، انتقال فرهنگ و باورها و آداب و رسوم، تجدید قوا، خوشبختی و راه رسیدن به بهشت برین است. اسلام بر شادابی و معنویت و محبت در محیط خانواده بسیار تأکید دارد. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۸۱/۳/۸)

- خانواده، کلمه طیبه

«خانواده، کلمه طیبه است. کلمه طیبه هم خاصیتش این است که وقتی به وجود آمد، مرتب از خود برکت و نیکی می‌ترسد و به پیرامون خودش نفوذ می‌دهد. کلمه طیبه همان چیزهایی است که خدای متعال آن را با همان اساس صحیح به بشر اهدا کرده است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۱۵)

- خانواده سالم، جامعه سالم

«اگر در جامعه‌ای خانواده مستحکم شد و زن و شوهر حقوق یکدیگر را رعایت کردند و با هم اخلاق خوش داشته و سازگاری نمودند و با همکاری هم مشکلات را برطرف نموده و فرزندان را تربیت کردند، جامعه‌ای که این طور خانواده‌ها را داشته باشد، به صلاح خواهد رسید و نجات پیدا خواهد کرد و اگر مصلحی در جامعه باشد می‌تواند این طور جوامع را اصلاح نماید. اگر خانواده‌ای نبود، بزرگ‌ترین مصلحین هم بیایند نمی‌توانند جامعه را اصلاح کنند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۲/۶/۱۴)

«هر کشوری که در آن بنیان خانواده مستحکم باشد، بسیاری از مشکلات آن کشور، به خصوص مشکلات اخلاقی و معنوی آن به برکت خانواده سالم و مستحکم برطرف می‌شود یا اصلاً به وجود نمی‌آید.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۶/۹/۲)
«تشکیل بنای خانواده یک نیاز اجتماعی است، اگر چنانچه در یک جامعه‌ای، خانواده‌ها درست بودند، سالم بودند، استحکام داشتند، تزلزل نداشتند، حدود و شغور خانواده محفوظ بود، این جامعه می‌تواند به خوبی اصلاح بشود. افرادش می‌توانند رشد فکری پیدا کنند و از لحاظ روحی کاملاً سالم باشند، می‌توانند انسان‌هایی بدون عقده باشند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۲۳)

«در هر خانواده‌ای، مردان و زنان می‌توانند همت شان را برای ادامه زندگی آماده کنند. زندگی، یک مبارزه است. کل زندگی، عبارتست از یک مبارزه بلندمدت؛ مبارزه با عوامل طبیعی، مبارزه با موانع اجتماعی، مبارزه با درون خود انسان که

مبارزه با نفس است. انسان دائم در حال مبارزه است. بدن انسان هم درحال مبارزه است. جسم انسان نیز همواره با عوامل زیان بار مبارزه می‌کند. قدرت این مبارزه وقتی در جسم باشد، جسم سالم است. انسان، این مبارزه را باید صحیح، منطقی، در جهت درست، بارفتارهای صحیح و با ابزارهای درست انجام دهد. این مبارزه، گاهی به استراحت و یک باراندازی نیاز دارد. این، نقطه استراحت داخل خانواده است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۸/۳/۱۳۸۱)

تدين رمز ماندگاري خانواده

در تشکیل خانواده و در حفظ آن باید احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده، سالم و در اوج باقی بماند. از این رو، در خانواده‌های دیندار که زن و شوهر به این حدود اهمیت می‌دهند، سال‌های متتمادی بدون ناخرسنی با هم زندگی می‌کنند. محبت زن و شوهر به هم باقی می‌ماند و جدایی شان از هم سخت است و دل در گرو محبت یکدیگر دارند. این نیکی‌ها و این محبت هاست که بنای خانواده را ماندگار می‌کند و اسلام نیز به این امور ارزش بسیار می‌نهد. اگر روش‌های اسلامی رواج یابد، خانواده‌ها مستحکمتر خواهد شد، چنانکه درگذشته‌های ما زمانی که هنوز ایمان مردم سالم‌تر و کامل‌تر بود، خانواده، کانونی پایدار و مطمئن بود. زن و شوهر به هم علاقه مندتر بودند. فرزندان در محیط‌های امن و سالم‌تری پرورش می‌یافتد. حالا هم راه همین است. بیشتر آن خانواده‌هایی که دستورهای اسلامی را رعایت می‌کنند، خانواده‌هایی محکم‌تر، بهتر، و محیط‌های امن‌تری برای فرزندان و کودکان خواهند بود. البته برخی کشورها، مقلد تمدن غربی‌اند. این‌ها ممکن است به پیشرفتهای صوری نیز برسند اما زیانهای بی‌انتهای ذلت تقليید، آنها را دچار آسیبهای جدی می‌کند و ریشه آنها را از بین می‌برد بنابراین اگر طوفانی بپا شود توانایی استقامت ندارند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۹/۱۲/۱۳۸۰)

نقش زن و شوهر در استحکام بنیان خانواده

دختران و پسران باید بکوشند از پیوند مقدس زناشویی پاسداری کنند. این هدف، تنها وظیفه یکی از آنها نیست که بگوییم یکی از آنها همواره مشکلی پدید آورد و دیگری همیشه تحمل کند، بلکه باید هر دو به هم کمک کنند تا این کار صورت گیرد. نمی‌توان گفت در این مسئولیت، شوهر سهم بیشتری دارد یا زن سهم بیشتری دارد. هر دو در حفظ این بنیان و در حفظ این اجتماع دو نفره که بعدها به تدریج زیاد

می‌شود، به سهم خود نقش دارند. از هر چیزی که محیط خانواده را متشنج و دچار افسردگی و هیجان‌های بی‌مورد می‌سازد، بپرهیزید. اگر خدای ناکرده در محیط یک خانواده از محبت و اطمینان و صمیمیت خبری نباشد، رنجش مال هر دو طرف است. در استحکام بنیان خانواده، خود زن و شوهر، بیشترین نقش را دارند. با گذشت از یکدیگر، با همکاری خود، با مهربانی و محبت و اخلاق خوب خودشان - که از همه مهمتر هم محبت است - می‌توانند این بنا را ماندگار و این سازگاری را همیشگی بکنند.».(حجاج علی اکبری، ۱۳۸۴ص ۳۱)

خانواده در جوامع اسلامی

«در محیط اسلامی، زن و شوهر با هم هستند، متعلق به هم هستند، در مقابل هم مسئول هستند، در مقابل فرزندان مسئول هستند و در برابر محیط خانواده مسئولند. در محیط‌های اسلامی، کانون خانواده چنان مستحکم و پابرجاست که گاهی پس از دو نسل نیز هنوز پدر بزرگ و پدر و نوه در یک خانه با هم زندگی می‌کنند. در جوامع اسلامی، یعنی جوامع دین دار و خداباور که دو نفر آدم برای مدت طولانی با هم زندگی می‌کنند و هیچ گاه از هم سیر نمی‌شوند، بلکه دل بستگی شان و انس و محبت و وفایشان به همدیگر بیشتر می‌شود؛ این، همان خاصیت دینداری و مذهبی بودن و خواسته‌های خدایی را رعایت کردن است. در اسلام و در فرهنگ اسلامی، خانواده بادوام است. در خانه، پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها و پدر و مادر هستند، نوه‌ها و نتیجه هایشان را می‌بینند و سنتها را به هم انتقال می‌دهند. نسل گذشته، مواریث خود را به نسل بعد تحویل می‌دهد و بریده و بی‌ریشه و تنها و بی‌عاطفه بار نمی‌آیند.»(آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۳۸۰/۱/۱۲)

فصلنامه (علمی - پژوهشی) مطالعات راهبردی سیاست / سال پانزدهم / شماره ۱۵ / زمستان ۱۴۰۱

ویژگیهای خانواده خوب

«خانواده خوب، یعنی زن و شوهری که با هم مهربان باشند، باوفا و صمیمی باشند و به یکدیگر محبت و عشق بورزنند، رعایت همدیگر را بکنند و مصالح همدیگر را مهم و گرامی بدارند. اولادی که در آن خانواده به وجود می‌آید، نسبت به او احساس مسئولیت کنند و بخواهند او را از لحاظ مادی و معنوی، سالم بزرگ کنند. از لحاظ مادی و معنوی او را به سلامت برسانند. چیزهایی به او یاد بدهند، به چیزهایی او را وادار کنند، از چیزهایی او را بازدارند و صفات خوبی را در او تزریق کنند. یک چنین خانواده‌ای، اساس همه اصلاحات واقعی در یک کشور است. چون

انسانها در چنین خانواده‌ای خوب تربیت می‌شوند، با صفات خوب بزرگ می‌شوند. با شجاعت، با استقلال عقل، با فکر، با احساس مسئولیت، با احساس محبت، باجرئت، جرئت تصمیم گیری، با خیرخواهی - نه بدخواهی - و با نجابت. وقتی مردم جامعه‌ای، این خصوصیات را داشته باشند، این جامعه دیگر روی بدبختی را نخواهد دید». (حاج علی اکبری، ۱۳۸۴ ص ۲۶)

نقش خانواده در انتقال فرهنگ و تمدن

«انتقال فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و یک فرهنگ در یک جامعه و انتقالش به نسل‌های پی در پی، به برکت خانواده انجام می‌گیرد. اساس ازدواج و مهمترین مصلحت ازدواج، عبارت است از تشکیل خانواده. علت هم این است که اگر خانواده سالمی در یک جامعه‌ای وجود داشته باشد، آن جامعه سالم خواهد شد و مواریث فرهنگی خودش را به صورت صحیح منتقل خواهد کرد. در آن جامعه، تربیت کودکان، به بهترین وجه صورت می‌پذیرد. برای همین، در کشورها و جوامعی که خانواده دچار اختلال می‌شود، معمولاً اختلالات فرهنگی - اخلاقی به وجود می‌آید. اگر نسل‌ها بخواهند فرآورده‌های ذهنی و فکری خود را به نسل‌های بعدی منتقل کنند و جامعه از گذشته خودش بخواهد سود ببرد، این فقط با خانواده ممکن است. در محیط خانواده است که اول بار، تمام هویت شخصیت یک انسان براساس فرهنگ یک جامعه شکل می‌گیرد و این پدر و مادرند که به طور غیرمستقیم و بدون اینکه تحملی باشد، بدون اینکه خود آنها تصنیعی به کار ببرند، به طور طبیعی محتوای ذهن و فکر و عمل و معلومات و اعتقادات و مقدسات و اینها را به نسل بعدی منتقل می‌کنند». (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰ خطبه عقد مورخ ۱۵/۱۰/۱۳۷۹)

خانواده سالم، مرکز آرامش افراد

«نگرش اسلام به خانواده، نگرشی درست، نگرشی اصیل و یک نگاه همراه با اهتمام است که خانواده، اصل قرار داده شده و به هم زدن بنیان خانواده یا آشقتنه نمودن آن، جزو بدترین کارهاست. خانواده در اسلام، یعنی محل سکونت دو انسان، محل آرامش روانی دو انسان، محل انسان با یکدیگر، محل تکامل یک نفر به وسیله یک نفر دیگر. آنجایی که انسان در آن صفا می‌یابد، راحتی روانی می‌یابد؛ این محیط، خانواده است. کانون خانواده در اسلام، این قدر اهمیت دارد. اسلام در بیان قرآن، در چند جا، این آفرینش زن و مرد و در نهایت زوجیت آنها را، برای آرامش زن و مرد شناخته است.

در قرآن، آیه «وَجْلَعَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيُسْكُنَ إِلَيْهَا» آمده است: خدای متعال زوج آدمی را از جنس او قرار داد. زوج زن را و زوج مرد را از جنس خود او قرار داده، «یسکن الیها» تا اینکه آدمی بتواند - چه مرد و چه زن - در کنار شوهر یا همسر احساس آرامش کند. این آرامش، سکونت و نجات از تلاطم‌های روحی و اضطراب‌های زندگی است. میدان زندگی، میدان مبارزه است و انسان در آن همواره در معرض نوعی اضطراب است. اگر این آرامش و سکونت به نحو صحیحی شکل پیدا کند؛ زندگی سعادتمدانه می‌شود، زن خوشبخت می‌شود، مرد خوشبخت می‌شود، بچه‌هایی که در این خانه متولد می‌شوند و بپورش می‌باشند، بدون عقده رشد خواهد یافت و خوشبخت خواهد شد، یعنی از این جهت، زمینه برای خوشبختی همه اینها فراهم است.» (حج علی اکبری، ۱۳۸۴ ص ۲۷).

نمونه‌ای از عوامل تحکیم خانواده در جلوه‌های رفتاری و سیره حضرت زهرا (س): ** محبت و احترام نسبت به همسر

یکی از رموز موققیت در زندگی مشترک این است که در پاره‌ای از مسائل جزئی، فراتست و دقت نظر اعمال شود. چنان که صدا کردن همسر، یک امر بسیار روزمره در زندگی خانوادگی است؛ در صورتی که این خطاب، احترام آمیز باشد، پژواکی از محبت و صمیمت را در پی خواهد داشت.

وجود مبارک علی (ع) و فاطمه (س) در رعایت این نکته نیز، الگو و سرمشق بوده‌اند. آن بانوی بزرگوار، نام همسر خود را با احترام یاد می‌کرد. گاهی وی را با کنیه «بالحسن» می‌خواند و گاهی با یاد قربات نسبی (یا ابن عم) وی را ندا می‌داد و گاه با لقب شریف «یا امیر المؤمنین» او را فرا می‌خواند و در زمان مؤanst و بعضی از موارد دیگر نیز از سر حکمت، وی را با نام مبارکش می‌خواند و گاه نیز با القاب شریفه از او یاد می‌نموند.

نام بردن مناسب و زیبا خطاب کردن افراد، از شاه کلیدهای ارتباط مثبت برقرار کردن است. در فرایند خطاب محترمانه، انرژی‌های مثبتی از وجود فرد احترام کننده به جانب فردی که مورد احترام قرار می‌گیرد، متصاعد می‌شود و طلیعه‌ی ارتباط را مصفا و مبارک می‌گرداند و زمینه‌ی واکنش مثبت مخاطب را نیز فراهم می‌ورد. حضرت امیرالمؤمنین (ع) در این باره می‌فرماید: «اجملوا فی الخطاب، تسمعوا جميل الجواب»، «خطاب هایتان را زیبا کنید تا پاسخ زیبا بشنوید.» (رسولی محلاتی، ۱۳۷۷)

** تواضع در برابر همسر

«معاشرت معروف» در روابط میان زن و مرد یکی دیگر از پایه‌های تحکیم و دوام خانواده به حساب می‌آید. در حسن معاشرت زن با شوهر، عامل تواضع، عنصری چشم گیر و اساسی است. زن از عطوفت شوهرش لذت بیشتری می‌برد و مرد از محبت احترام آمیز زن، بیشتر محسوس می‌شود. لیکن تواضع مناسب، از مواردی است که می‌تواند مرد را در زندگی خانوادگی، سرشار از رضایت خاطر و خشنودی نماید و به همه‌ی هستی او مراتب لذت هم نشینی و انس با همسرش را بچشاند؛ زیرا مفهوم «قوامیت تکوینی شوهر بر زن» ایجاد می‌کند که رفتار زن با شوهر خاضعانه تر و رفتار مرد با زن دلسوزانه‌تر باشد. تواضع مناسب از مفاهیمی است که در اکثر دوره‌های تاریخی و در بین اکثر اقوام، ملل و نژادها، مورد تکریم و احترام قرار گرفته. امام صادق(ع) می‌فرماید: «ثلاثة يوجين المحبة: حسن الحق، حسن الرفق، و التواضع» (مجلسی، ۱۴۰۴)، «سه چیز محبت را بر جای می‌گذارد: حوش اخلاقی، خوب مدارا کردن و تواضع.»

** ابراز و اظهار محبت به همسر

یکی از نکات بسیار قابل توجه در روابط میان زن و شوهر، اظهار محبت به همسر است. در بیان خانواده‌هایی که با وجود عامل محبت از فرآیند اظهار محبت، به خوبی استفاده نمی‌شود، اندک اندک خدشهای و خلل‌هایی به وجود می‌آید. دانستن محبت دو همسر به یکدیگر کافی نیست؛ شنیدن کلمات محبت آمیز از لوازم یک زندگی موفق زناشویی است. این نیاز متقابل زن و شوهر به اظهار محبت در مقابل یکدیگر، باید به بهترین نحو پاسخ گویی شود.

پیامبر(ص) درباره ابراز محبت مرد نسبت به زن می‌فرماید: «قول الرجل للمرأة اني احبك، لا يذهب من قلبهها ابداً» (حر عاملی، ۱۳۶۷)؛ «هیچ گاه این کلام شوهر که می‌گوید: «دوست دارم»، از دل خارج نمی‌شود.»

زن نیز به طور متقابل باید به همسر خویش اظهار محبت نماید. در زندگی حضرت فاطمه (سیستم)، عبارات محبت آمیز و احترام آمیز به علی (ع) بسیار است؛ از جمله ایشان در عبارتی خطاب به همسرش در مقام اظهار محبت می‌فرماید: «روحی لروحک الفداء و نفسی لنفسک البقاء» (حائری مازندرانی، ۱۳۷۴)، «روح من فدای تو باد و جان من سپر بلای تو باشد.»

** حمایت و دفاع از همسر

یکی از مهمترین شاخصه‌هایی که می‌تواند در ژرفای بخشی محبت و در نتیجه در استحکام خانواده موثر باشد، حمایت و دفاع از همسر است. مسلم است که در هر زندگی خانوادگی، زن و شوهر غیر از نقش همسری، در سایر روابط اجتماعی یا سیاسی و...، نقش‌های دیگری نیز بر عهده دارند و هیچ قلعه و دژی مستحکم‌تر از قلعه‌ی خانواده نمی‌تواند مدافع یک انسان در سختی‌ها، آسیب‌های اجتماعی و... باشد. حمایت هر یک از زوجین از دیگری و تجلیل و قدردانی از تلاش‌ها و خدمات وی، از جمله این امور است.

** زینت ظاهر و باطن برای همسر

یکی از اصول حاکم بر خانواده‌ی آرمانی، آراستگی ظاهر و باطن همسران برای یکدیگر است. علی (ع) می‌فرماید: «جمال الباطن، حسن السريرة (رسولی محلاتی، ۱۳۷۷)، «زیبایی باطن، در حسن نیت و زیبایی درون است.» دل و جان فاطمه(س)، در کمال حسن نیت، خلوص و صمیمیت نسبت به همسر بزرگوارش بود و حسن سریره او جمیل ترین زیبایی‌های باطنی را در برابر چشمان مبارک علی (ع) به تماشا می‌گذاشت.

** صبر و بردباری

صبر ملکه‌ای قلبی است که سبب می‌شود فرد بر تحمل مکروهات و سختی‌ها تواند شود. هر چه صدر، از وسعت بیشتر و ایمان از تعالیٰ والاتری برخوردار باشد، صبر و بردباری نیز فزونی خواهد یافت. برگزیدگان خدا و خاصان درگاه او، در طی چند روزی که در دنیا میهمان ضیافت‌های خداوندند، به انواع سختی‌ها و محنت‌ها و بلیات آزمایش می‌شوند و این گوهر صبر و بردباری ایشان است که آنها را در معتبر عبور از سختی‌ها یاری می‌کند.

برخی از نظریه‌های جامعه شناختی و روان شناختی درباره خانواده:
خانواده مدرن از دیدگاه پارسونز خود را درگیر تولیدات اقتصادی نمی‌نماید. هم‌چنین، این نوع خانواده در محدوده یا نظام قدرت سیاسی آنقدر از خود رغبتی نشان نمی‌دهد. چنین خانواده‌ای را امروزه از دیدگاه پارسونز مرکز ایجاد یکپارچگی به حساب نمی‌آورند. این وظایف در عصر جدید کم و بیش از خانواده سنتی ساقط و

وظایف و الزامات جدیدی در مقابل به خانواده مدرن و متتحول واگذار گردیده است؛ از قبیل مسئولیت‌های مربوط به اجتماعی کردن کودکان، حمایت‌های عاطفی از آن‌ها. خانواده نوین از دیدگاه پارسونز تا حد زیادی وابسته به جامعه بزرگتر و نهادهای جدیداً احداث شده، مانند نظام آموزش و پرورش، مؤسسات و سازمان‌های تولیدات صنعتی و مواد غذایی و... است.

پارسونز خانواده را به عنوان واحد تکاملی می‌داند که در جریان تکامل خود بسیاری از وظایف خود را از دست داده، و در مقابل با نیازهای جدیدی مواجه گردیده است. این جریان وابستگی گسترده‌ای برای خانواده به جامعه بزرگتر به وجود آورده است. چنین تحولی تحت عنوان نظریه کارکردی خانواده مورد توجه بسیاری از جامعه‌شناسان خانواده و متغیرین اجتماعی قرار گرفته است. به همین خاطر، با توجه به وضعیت ایجاد شده در خصوص خانواده، کارشناسان و مسئولین برنامه‌ریزی می‌بایست خانواده را با دقت و ظرافت بیشتری، تا جایی که به توسعه اقتصادی و اجتماعی مربوط می‌شود، مورد بررسی قراردهند. به طور کلی، خانواده امروزه «چند وظیفه» نیست، بلکه در مقابل به لحاظ کارکردی خاص‌گرا شده است؛ یعنی وظایف خاصی را ایفا می‌نماید.

«پارسونز» به نقش عنصر عاطفه در خانواده توجه دارد و خانواده را به عنوان تنها نهاد عمده موجود در جامعه می‌داند که می‌تواند عشق و محبت و مراقبت مورد

نیاز را برای رشد شخصیت انسانی در بهترین حد ارائه دهد (اتکینسون، ۱۹۸۷).

هلموت شلسکی^۱، جامعه‌شناس آلمانی ساختار و روابط موجود در خانواده را ساختاری طبیعی دانسته و ریاست مرد بر زن و فرزندان را ضامن کارکردهای سنتی خانواده می‌داند. وی با اشتغال زنان در بیرون از خانه مخالف است، چرا که به زعم او در اثر اشتغال زنان، امنیت و موجودیت خانواده به خطر افتاده و سبب نابسامانی‌هایی در روابط اجتماعی درون خانواده می‌گردد و از این طریق کارایی منحصر به فرد خانواده را که تربیت فرزندان در محیطی سرشار از اعتماد و مراقبت است، در معرض مخاطره قرار می‌دهد.

نظریه ساترلند حاکی از آن است که هر چه روابط اعضای خانواده سالم‌تر و از صمیمیت بیشتری برخوردار باشد، امکان بروز انحراف کمتر می‌باشد. به عبارت دیگر، وجود افراد مجرم در خانواده فرصت آموختن و یادگیری انحرافات را برای سایر اعضاء فراهم می‌سازد.

«گود^۱» شکل بحرانی از بین رفتن نظم در خانواده را «طلاق» می‌داند و می‌گوید انواع دیگر گسیختگی خانواده احتمالاً به این شیوه ختم می‌شود. هم‌چنین گود می‌گوید «کودکان خانواده‌های «تو خالی» کمتر احتمال دارد که از شادی و سلامت روانی برخوردار باشند دقیقاً به خاطر این که اعضای خانواده در ظایف عاطفی خود نسبت به هم‌دیگر کوتاهی کرده‌اند.» او عواملی چون گرمی (صمیمیت)، دل‌بستگی، عشق و محبت را در اجتماعی کردن فرزند مؤثر می‌دانست.

هم‌چنین مطالعات نشان می‌دهد که بزهکاری نوجوانان با «خانواده‌های گسیته شده» ارتباط دارد. اغلب، میزان بزهکاری کودکان خانواده‌های از هم گسیته، نسبتاً بالاتر از خانواده‌های سالم می‌باشد و هم‌چنین میزان بزهکاری کودکان خانواده‌های از هم گسیته شده در اثر جدایی یا طلاق بالاتر است تا در مورد کودکان خانواده‌هایی که در نتیجه مرگ یکی از والدین از هم گسیخته شده‌اند. (گود، ۱۹۸۹: ۱۶۷-۱۶۶).

تضاد بین والدین تأثیرش از طلاق روی بچه‌های بیشتر است. «تروگیبن^۲» اشاره می‌کند که وضع خانواده غیر گسیته به علت تیرگی روابط ممکن است در موقعیت‌هایی به بدی خانواده‌های گسیته باشد و این خود روی بزهکاری تأثیر مثبت دارد. «آبراهامسون^۳» دریافت خانواده‌های افراد بزهکار نسبت به خانواده‌های افراد غیر بزهکار در شرایط عاطفی نامطلوبی به سر می‌برند- که فشار خانواده نامیده می‌شود. این فشار خانواده با خصوصت، تنفر، عصبانیت، آزدگی، پرخاشگری و آشفتگی‌های عاطفی به وجود آمده و حفظ شده، هم در والدین و هم در فرزندان آشکار می‌شود. «شاو^۴» و «مک‌کی^۵» نیز اثر فزاینده فشار درونی و اختلاف را عامل تبیین کننده بزهکاری می‌دانستند. لذا استدلال می‌شود که عدم روابط گرم و عاطفی در خانواده روی بزهکاری تأثیر دارد (هال^۶ و ویلیام^۷، ۱۹۸۲).

«لاک^۸» تأمین و کفایت اقتصادی را به عنوان تعیین کننده اصلی در رضایت زناشوئی و طلاق می‌داند. مطالعات «کانجر^۹» و «والدر^{۱۰}» نشان می‌دهد که فشارهای اقتصادی باعث عقب نشینی و از بین رفتن توجه و محبت بین زوجین و افزایش رفتارهای خشونت‌آمیز می‌شود (چلبی، ۱۳۸۵).

-
1. Good
  2. Trogiben
  3. Abrahamsoon
  4. Show
  5. Mack key
  6. Hall
  7. William
  8. kanjer
  9. Walder

چارچوب نظری پژوهش:

در این تحقیق عناصر و مولفه‌های خانواده در دوران دفاع مقدس در چهار دسته متغیر فردی، اجتماعی و اعتقادی و خانوادگی شناسایی شده‌اند که در دسته متغیر فردی پنج مؤلفه اصلی (سن، تحصیلات، سلامت جسمی و روانی، هوش و شخصیت) و در دسته متغیرخانوادگی پنج مؤلفه (معیارهای همسرگزینی برای تشکیل خانواده، روابط عاطفی میان زن و مرد درخانواده، نحوه گذران اوقات فراغت، سبک‌های دلبستگی بین زوجین و شیوه‌های فرزندپروری) و در دسته متغیر اجتماعی سه مؤلفه (ارزش‌های اجتماعی، روابط و تعاملات اجتماعی و روابط اقتصادی) و در دسته متغیراعتقادی نیز سه مؤلفه (فرهنگ ایثار و شهادت، آموزه‌های دینی، ولایت پذیری) مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. سپس رابطه آنها به عنوان متغیر مستقل با سه مؤلفه (سلامت خانواده، استحکام خانواده و رضایتمندی زناشویی) به عنوان متغیرهای وابسته و شاخص‌های خانواده مطلوب بررسی و براساس یافته‌های بدست آمده سازه‌های الگوی خانواده مطلوب با تأکید بر دوران دفاع مقدس را تبیین و طراحی شده است.

جامعه آماری شامل کلیه خانواده‌هایی است که در سالهای ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ یا متأهل بوده یا متأهل شده‌اند و در طول سالهای فوق در ایران زندگی و اثرات و پیامدهای دوران دفاع مقدس را در زندگی مشترک تجربه کرده‌اند.

حجم نمونه فوق بر اساس فرمول کوکران و در سطح اطمینان ۹۸٪ و نیز به لحاظ احتیاط‌های لازم روشی و آماری ۴۰۰۰ نفر بدست آمده است. در این پژوهش علاوه برگردآوری داده‌ها بوسیله پرسشنامه، ارزویش مصاحبه آزاد و نیمه ساختاریافته در گروه نمونه متخصصان و خبرگان استفاده شده است.

روایی و پایایی ابزارپژوهش:

برای سنجش روایی پرسشنامه از روایی محتوایی استفاده شده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه مذکور در میان تعدادی از پاسخ دهنگان اجرا و ضریب آلفای کرانباخ برای مؤلفه‌ها محاسبه شد. ضریب آلفای کرانباخ پرسشنامه ۰/۹۲ بدست آمد. استانهای مورد مطالعه در این پژوهش عبارتند از: ۱- خراسان رضوی ۲- مازندران^۳- فارس^۴- خوزستان^۵- کرمانشاه^۶- زنجان^۷- اصفهان^۸- مرکزی^۹- آذربایجان شرقی^{۱۰}- تهران

آزمون‌های آماری مورد استفاده:

در تحقیق حاضر با توجه به نوع فرضیه و سطح سنجش متغیرها از روش‌های آماری متناسب به شرح زیر استفاده شده است:

برای تعیین اولویت‌بندی مؤلفه‌ها از آزمون تعیین رتبه فریدمن، برای بررسی ارتباط بین متغیرها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون، در مورد سبک‌های دلبستگی و سبک‌های فرزند پروری با توجه به سطح سنجش متغیرها (اسمی) از آزمون‌های V کرامر، کای دو و آزمون گودمن کروسکال، در مورد ارتباط بین متغیرهای با سطح سنجش رتبه‌ای و فاصله‌ای نیز از روش ضریب همبستگی تائو کنداو و برای نشان دادن تفاوت مشاهده شده در وضعیت متغیرهای اصلی تحقیق در استان‌ها از روش تحلیل واریانس و روش ANOVA به عنوان دقیق‌ترین و متداول‌ترین روش در این مورد استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق:

در این تحقیق حدود ۴۰۰۰ نفر از طریق پرسشنامه مورد مطالعه قرار گرفتند. که ۹۸٪ متاهل و ۲٪ مجرد بودند. ۴۳٪ قبل از زمان جنگ متاهل بودند و ۵۷٪ در طول سال‌های دفاع مقدس متاهل شده‌اند. حدود ۴۱٪ افراد مورد مطالعه در سن زیر ۲۰ سال و حدود ۸۷٪ آنان در سنین زیر ۲۵ سال ازدواج کرده‌اند که نشان می‌دهد در زمان دفاع مقدس، سن ازدواج پایین بوده است.

در گروه مورد مطالعه ۷۳٪ بالای ۵۰ سال سن داشتند. از لحاظ میزان تحصیلات ۱۳٪ بی‌سواد ۲۳٪ ابتدایی و ۲۰٪ سیکل بوده‌اند، ۲۵٪ دیپلم بوده ۱۱٪ لیسانس و ۱/۴٪ فوق لیسانس و دکتری بودند. ۳۷٪ خانه دار، ۲۵٪ کارگر و کارمند، ۴٪ نظامی بوده‌اند. بنابراین می‌توان گفت مشارکت در دفاع مقدس همگانی بوده و مختص به افراد نظامی نبوده است.

1. Validity.

2. Reliability.

۷٪ در این گروه بیش از ۵ سال و ۳۵٪ بین یک ماه تا یکسال در جبهه حضور داشتند. در نمونه مورد نظر ۶۰ نفر به افتخار آزادگی نائل شدند که ۲۸٪ بین ۳ تا ۴ سال و بیش از ۸٪ بیش از ۷ سال تحمل اسارت نموده‌اند. در این نمونه ۴۰۶ نفر جانباز بوده‌اند که از میان آنها حدود ۴۱٪ درجه جانبازی زیر ۲۴٪ داشته‌اند و درجه جانبازی ۴۲٪ از آنان بین ۲۵٪ تا ۴۹٪ بوده است و ۵٪ افراد مورد مطالعه جانباز بالای ۷۵٪ بودند. حدود ۷۲٪ افراد مشارکت کننده در این تحقیق اعلام کرده‌اند که عضوی از خانواده آنان در جبهه حضور مستقیم داشته‌اند ۲۰٪ از خانواده معظم شهدا، ۲۰٪ از خانواده ایثارگران و حدود ۱۶٪ متعلق به خانواده جانبازان، ۴٪ از خانواده آزادگان بوده و ۳۹٪ جزء هیچ یک از موارد بالا نبوده‌اند. ۴۶٪ افراد عضو بسیج بوده‌اند که ۱۵٪ عضو بسیج عادی و ۵۸٪ عضو فعال بسیج هستند.

جدول ۱- ارزیابی خانواده از نظر میزان رضایتمندی زناشویی

درصد	فراآنی	رضایتمندی زناشویی
۱.۷	۶۵	ضعیف
۲.۱	۸۳	متوسط
۲۰.۳	۷۹۳	خوب
۷۵.۹	۲۹۶۱	عالی
۱۰۰	۳۹۰۲	جمع

۹۶٪ افراد میزان رضایتمندی زناشویی خود را خوب و عالی گزارش کرده‌اند.

جدول ۲- ارزیابی خانواده از نظر میزان استحکام خانواده

درصد	فراآنی	استحکام خانواده
۰.۹	۳۷	ضعیف
۲	۷۷	متوسط
۱۷.۱	۶۶۷	خوب
۸۰	۳۱۱۸	عالی
۱۰۰	۳۹۸۶	جمع

۹۷٪ پاسخ‌گویان میزان استحکام خانواده خود را خوب و عالی گزارش کرده‌اند.

جدول ۳- ارزیابی خانواده از نظر میزان سلامت خانواده

درصد	فراوانی	سلامت خانواده
۲.۲	۸۵	ضعیف
۲.۲	۸۵	متوسط
۱۶.۴	۶۳۹	خوب
۷۹.۲	۳۰۸۴	عالی
۱۰۰	۳۸۹۳	جمع

در جدول ۳- نمره‌ای که پاسخگویان به سلامت خانواده خود داده‌اند نشان داده شده است ۹۵,۸٪ شرکت کنندگان سلامت خانوادگی خود را خوب و عالی گزارش کردند. از یافته‌های بدست آمده می‌توان چنین نتیجه گرفت که کلیه کسانی که از رضایتمدی زناشویی بالایی برخوردار هستند میزان استحکام و پایداری خانواده آنها نیز در سطح بسیار بالایی قرار دارد. همینطور سلامت خانوادگی در استحکام و ثبات خانواده نقش بسیار موثری دارد و خانواده‌های که از سلامت بالایی برخوردار هستند، پایداری و استحکام بیشتری دارند.

نتایج میزان توجه افراد مطالعه به مولفه‌های اعتقادی، خانوادگی، اخلاقی و فرهنگی - اجتماعی

۱- مولفه‌های اعتقادی (شامل، آموزه‌های دینی، فرهنگ ایثار و شهادت و ولایت مداری)

بررسی گروه موردنظر مطالعه از نظر "آموزه‌های دینی" نشان می‌دهد که ۷۲/۵٪ پاسخ دهنده‌گان اعلام کردند که در زمان دفاع مقدس به آموزه‌ها و انجام اعمال دینی توجه زیادی داشتند. از میان آموزه‌های دینی ۸۶٪ به انجام فرایض و ۹۳٪ به ایمان مذهبی و توکل به خدا زیاد و خیلی زیاد اعتقاد داشته‌اند. از میان مولفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت ۹۳٪ تاثیر الگو پذیری از ائمه اطهار و حمامسه کربلا را در دفاع مقدس زیاد و خیلی زیاد دانسته و از میان مولفه‌های ولایت پذیری ۹۱٪ میزان اعتماد خود را به حضرت امام خمینی (ره) زیاد و خیلی زیاد، اعلام کرده‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در زمان دفاع مقدس در میان خانواده‌ها ایمان مذهبی و اعتقاد راسخ به ولایت و داشتن فرهنگ ایثار و شهادت در سطح بالا بوده است.

۲- مولفه‌های خانوادگی

۱-۲- ملاک‌های همسر گزینی: بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان "ملاک‌های همسر گزینی" نشان می‌دهد که ۹۲٪ از افراد مورد مطالعه داشتن آیمان مذهبی را به عنوان مهمترین معیار همسر گزینی زیاد و خیلی زیاد، ۸۶٪ آزمودنی‌ها نقش برخورداری از اصالت خانوادگی را به عنوان ملاک تصمیم گیری برای انتخاب همسر زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. (۷۷٪) افراد مورد مطالعه اهمیت جهیزیه، (۷۴٪) مهریه بالا، (۷۵٪) برگزاری جشن نامزدی، (۷۷٪) برگزاری مراسم باشکوه عروسی را به عنوان ملاک تصمیم گیری برای انتخاب همسر کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. اهمیت معیار برخورداری از زیبایی و تناسب اندام از نظر ۸۵٪ پاسخ‌گویان در انتخاب همسر کم و خیلی کم ارزیابی شده است. بنابرین استنباط می‌شود که ملاک‌های همسر گزینی در زمان دفاع مقدس با ارزش‌های انقلاب هماهنگی، داشته و در انتخاب همسر کمتر به عوامل مادی و ظاهری توجه می‌شده است.

۲-۲- روابط میان زوجین: بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان "روابط میان زوجین" نشان می‌دهد که در تمام عوامل موثر در روابط بین زوجین از جمله خوش خلقی را (۸۶٪)، رازداری (۸۷٪)، صداقت (۸۸٪)، توجه به توقعات یکدیگر (۷۶٪)، اعتماد به یکدیگر (۸۸٪)، صبر و فداکاری (۸۶٪)، تشکر از یکدیگر (۷۶٪)، شناخت نیازهای جنسی زوجین (۶۷٪)، پرهیز از چشم و هم چشمی (۷۳٪)، ابراز عشق و محبت به یکدیگر (۷۸٪) و مشورت و همفکری با یکدیگر را (۷۷٪) پاسخ دهنده‌گان با گزینه زیاد و خیلی زیاد پاسخ داده‌اند.

۳- سبک‌های فرزند پروری

نمودار شماره ۱- سبک‌های فرزند پروری

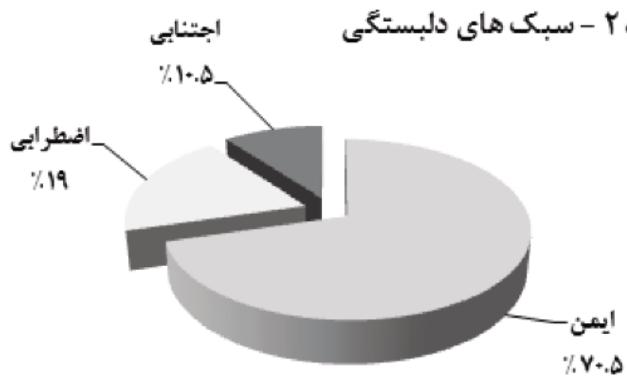

سئوالات پرسشنامه شیوه‌های فرزند پروری؛ سه شیوه آمرانه، مستبدانه و سهل گیرانه را تعیین می‌کند. همانطور که نمودار نشان می‌دهد: از نظر سبک فرزند پروری؛ ۵۵/۵٪ نمونه مورد مطالعه از شیوه مقتدرانه، ۳۶٪ از شیوه مستبدانه و ۹٪ از شیوه سهل گیرانه استفاده می‌کرده‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که در زمان دفاع مقدس علیرغم مشغله فراوان و عدم حضور پدران در خانواده بدليل حضور در جبهه‌ها، والدین بیشتر به تربیت فرزندان اهمیت می‌داده‌اند. شیوه‌های رفتاری والدین بیشتر مقتدرانه (روش منطقی و موثر تربیتی) بوده است.

۴-۲- سبک‌های دلبستگی

نمودار شماره ۲ - سبک‌های دلبستگی

سئوالات پرسشنامه سبک‌های دلبستگی؛ سبک دلبستگی افراد را در سه سبک ایمن، اضطرابی و اجتنابی طبقه بندی می‌کند. اطلاعات جدول نشان می‌دهد: از نظر سبک‌های دلبستگی؛ ۷۰/۵٪ از سبک دلبستگی ایمن، ۱۹٪ از سبک دلبستگی اضطرابی و ۱۰/۵٪ از سبک دلبستگی اجتنابی استفاده می‌کردند. نتایج نشان می‌دهد که در زمان دفاع مقدس علیرغم مشغله فراوان و عدم حضور پدران در خانواده بدليل حضور در جبهه‌ها، خانواده مورد توجه و سبک ایمنی در ارتباطات والدین و شیوه‌های تربیتی غالب و حاکم بوده است و به تامین نیازهای روانی – عاطفی همسران و فرزندان اهمیت داده می‌شده است.

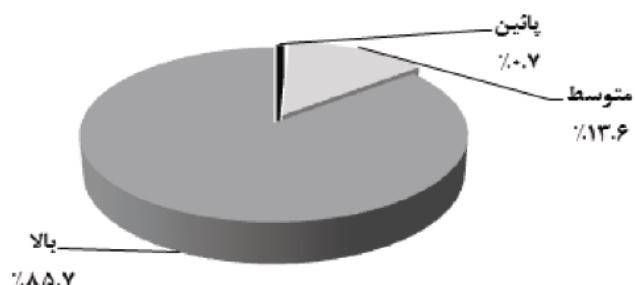
۳ - مولفه‌های اخلاقی

بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان توجه به "ارزش‌های اخلاقی" نشان می‌دهد که بیش از ۸۵٪ پاسخ‌گویان معتقدند که در زمان دفاع مقدس ارزش‌های اخلاقی مانند بخشش و سخاوتمندی، امانتداری، خیرخواهی زیاد و خیلی زیاد مورد توجه

بوده و رعایت می‌شده است. نقش تواضع را (۸۴٪)، وفای به عهد را (۸۳٪)، حسن خلق را (۸۵٪)، صداقت و راستگویی را (۸۵٪)، قناعت و ساده زیستی را (۸۳٪) پاسخگویان در تداوم و استحکام زندگی مشترک در دوران دفاع مقدس زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

نمودار ۳ - توجه به ارزش‌های اخلاقی

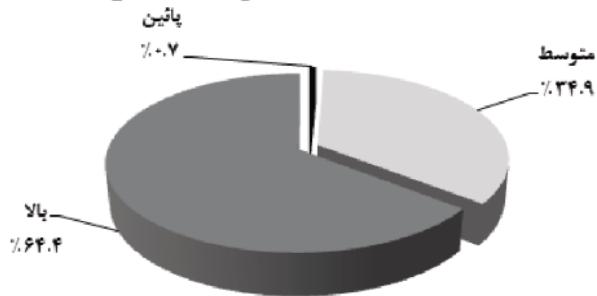
همانطور که در نمودار مشاهده می‌شود توجه به ارزش‌های والای اخلاقی در سه طبقه پائین متوسط و بالا نشان داده شده است. ارقام نشان می‌دهند که حدود ۸۶٪ پاسخگویان معتقدند که در زمان دفاع مقدس این ارزشها به میزان زیادی مورد توجه و رعایت مردم بوده است. حدود ۱۴٪ توجه و رعایت ارزش‌ها را متوسط و کمتر از ۱٪ مردم (۰.۰٪) میزان توجه به ارزشها در زمان دفاع مقدس را پائین دانسته‌اند.

۴ - مولفه‌های فرهنگی

اجتماعی بررسی گروه مورد مطالعه از نظر میزان اهمیت "تعاملات اجتماعی" نشان می‌دهد که ۷۰٪ پاسخگویان معتقدند که رعایت ارزش‌ها در تعاملات اقتصادی، در زمان دفاع مقدس بالا بوده است. از میان ارزش‌های اجتماعی، ۸۶٪ پاسخگویان اهمیت رعایت حقوق دیگران، ۷۹٪ حفظ بیت المال، ۸۲٪ امر به معروف و نهی از منکر، ۷۶٪ ایجاد صلح بین مردم، ۸۱٪ داشتن روحیه مسئولیت پذیری (۸۴٪) پرهیز از رشوه خواری را ۷۶٪، پرهیز از رفاه طلبی را ۷۴٪، توجه به مال حلال را ۸۲٪، پرهیز از گرانفروشی و کم فروشی را ۷۰٪، میزان رضایت از درآمد را ۶۶٪ آزمودنی‌ها زیاد و خیلی زیاد گزارش کرده‌اند. نتایج این داده‌ها نشان می‌دهد آنچه که اهمیت زیادی داشته ساده زیستی، داشتن قناعت پیشگی و پرهیز از رفاه طلبی در همه ابعاد زندگی اهمیت زیادی داشته است.

نمودار ۴ - توجه و رعایت ارزش‌های اجتماعی

اطلاعات بدست آمده از مصاحبه انجام شده با نخبگان کشور

۹۶٪ نخبگان پاسخگو، به نقش سلامت جسمی و روانی زوجین، ۸۷٪ به نقش آموزه‌های دینی، ۹۷٪ به پاکی و طهارت، ۹۴٪ به هویت فردی، ۹۰٪ به نگرش فرد نسبت به خود، ۹۰٪ به تفکر منطقی، ۱۰۰٪ به اخلاق نیکو و پسندیده، ۷۵٪ به معاشرت با خویشاوندان، ۹۰٪ به تعاوون و همکاری و ۱۰۰٪ به صداقت و یکنگی برای تشکیل خانواده مطلوب، در حد زیاد و خیلی زیاد معتقد بودند.
از میان کل مولفه‌های ارائه شده به ترتیب اهمیت عوامل خانوادگی توسط، ۹۴٪، عوامل فردی توسط ۹۲٪ عوامل اعتقادی و مذهبی توسط ۹۱٪ و عوامل فرهنگی - اجتماعی توسط ۶۷٪ نخبگان پاسخگو در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب مهم و خیلی مهم ارزیابی شده است.

بحث و بررسی و تفسیر نتایج:

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین الگوی مطلوب خانواده و آموزه‌های دینی رابطه معنی دار و مستقیمی وجود دارد. یعنی هر چه توجه به آموزه‌های دینی بالاتر باشد به همان میزان الگوی خانواده مطلوب تر می‌باشد. براساس نتایج بدست آمده بین همه شاخص‌های متغیر اعتقادی با الگوی مطلوب خانواده ارتباط معناداری وجود دارد و قوی ترین همبستگی مشاهده شده، بین ولایت پذیری و توجه به فرهنگ ایثار و شهادت با الگوی مطلوب خانواده می‌باشد. لذا فرضیه اول تحقیق مبنی بر اینکه «بین مولفه‌های اعتقادی و دستیابی به الگوی مطلوب خانواده (با تأکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس) رابطه معناداری وجود دارد.» تایید می‌شود.

این نتایج با یافته‌های پژوهشی کشتکاران (۱۳۸۷) مبنی بر اینکه عوامل

شخصی مثل ارزش‌های مذهبی در میزان بالا رفتن رضایت مندی خانوادگی از زندگی موثر است، و با مطالعه کاهنی (۱۳۷۹) در مورد گرایش دینی والدین و نقش موثر آن در نظم بخشی سیستم خانواده و کودکان، با تحقیق شهسواری (۱۳۸۳) مبنی بر کارآیی خانواده و عامل دینداری و اخلاقی باهم ارتباط و همبستگی دارند و با مطالعه رازقی (۱۳۸۷) مبنی بر این که بین رضایتمندی زناشویی و دلبستگی ایمن به خدا همبستگی مستقیمی وجود دارد. همخوانی دارد.

در بین متغیرهای اعتقادی، ولایت پذیری و فر هنگ ایثار و شهادت در زمان دفاع مقدس نمرات بالاتری کسب کرده‌اند. زیرا جو زمانه طوری بوده است که حکم حضرت امام (ره) مانند یک دستور دینی تلقی می‌شده و اجرای آن برای مردم در حد دستورات شرعی اهمیت داشته است. حتی یکی از معیارهای مهم در انتخاب همسر بوده است و هر چه زوجین در آن زمان از این لحاظ هماهنگ‌تر بوده اند، زندگی شان به الگوی مطلوب خانواده نزدیک‌تر بوده است.

با توجه به نتایج فوق می‌توان استنباط کرد که متغیرهای اعتقادی و جهان بینی فردی هر کدام از زوجین نقش مهمی در ایجاد الگوی مطلوب برای خانواده نقش مهم و به سزاگی دارند. به طوری که هر چه زوجین از این نظر به هم شبیه‌تر باشند، می‌توان انتظار داشت به الگوی مطلوب خانواده نزدیک‌تر هستند. بنابراین حتی در انتخاب زوج نیز باید کاملاً این مولفه در نظر گرفته شود و تا آنجا که ممکن است هر یک از زوجین در ابتدای تصمیم‌گیری در مورد ازدواج دیدگاه‌های مذهبی و اعتقادی خود را با یکدیگر در میان بگذارند. البته صرف داشتن دیدگاه خاصی نمی‌تواند التزام اعتقاد قلبي برای اعتقادات مذهبی باشد، بلکه عمل و انجام فرامین اعتقادی در هر موقعیتی نشانده‌نده اعتقاد و ایمان قلبی است. بسیاری از تحقیقات نشان می‌دهد که نگرش‌های مذهبی عامل ویژه‌ای برای جذب افراد به یکدیگر است (آذربایجانی، ۱۳۸۲).

در نتیجه سست شدن باورهای دینی، اصول اخلاقی و فقدان معنویت مهمترین عواملی هستند که بنیاد خانواده را تهدید می‌کنند. البته عامل مهمی که در زمان دفاع مقدس، الگوی مطلوبی برای خانواده بود، شرایط خاص آن زمان است. در آن موقعیت، انقلاب تازه پیروز شده، بصیرت و بینش اعتقادی رنگ و لعاب دیگری داشت. ارزش‌های مذهبی در همه امور زندگی مردم پیدا و آشکار بود. ساده زیستی و عدم توجه به دنیا و رفاه طلبی بیشتر مشاهده می‌شد و زندگی بوی خدایی بیشتری داشت. به طور کلی، تمام جنبه‌های زندگی خانوادگی تحت تاثیر مسائل اعتقادی و ارزش‌های اخلاقی بود.

نتایج نشان داد که بین الگوی مطلوب خانواده و توجه به معیارهای همسر

گزینی مطلوب، ارتباط مستقیم و معنی داری وجود دارد.
همچنین تحلیل نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که بین الگوی مطلوب خانواده
و روابط میان زوجین رابطه مستقیمی وجود دارد.

بین شیوه‌های فرزند پروری تفاوت معنادار است. در سبک مقتدرانه بیشترین درصد پاسخ مشاهده می‌شود حدود (۹۶٪) نخبگان تأثیر شیوه فرزند پروری را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند. با اینکه شرایط جامعه در دوران دفاع مقدس اعتقادی تر بوده اما این شرایط در خانواده‌ها با شیوه‌های تربیتی استبدادی تعریف نمی‌شده است. بلکه کاملاً اقتداری و با کنترل معقول و منطقی بر روی کودکان اعمال می‌شده است و خانواده‌ها سعی می‌کردند با دلایل عقلانی شرایط را برای رشد و ترقی کودکان فراهم کنند. و فرزند سالاری بر خانواده‌ها حاکم نبوده است.

بین سبک‌های دلبستگی تفاوت معنادار است و در سبک دلبستگی ایمن بیشترین درصد پاسخ مشاهده می‌شود. چنانکه ملاحظه می‌شود، نسبت به دیگر سبک‌های دلبستگی، نسبت سبک دلبستگی ایمن افراد خانواده در زمان دفاع مقدس بالا بوده است. با وجود جنگ و ناامنی‌های جانی و حتی در بعضی از مناطق کشور، ناامنی‌های اجتماعی، سبک دلبستگی والدین ایمن بوده است. در نتیجه احساس ایمنی یک متغیر درونی است که با وجود مشکلات خارجی می‌توان آن را حفظ کرده و به نسل‌های دیگر انتقال داد. بنابراین بین الگوی مطلوب خانواده و متغیرهای خانوادگی رابطه وجود دارد.

لذا فرضیه دوم تحقیق مبنی بر اینکه «بین مولفه‌های فردی و خانوادگی و دستیابی به الگوی مطلوب خانواده (با تاکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس) رابطه معناداری وجود دارد» تایید می‌شود.

یافته‌های بدست آمده با نتایج تحقیقات مشکاتی (۱۳۸۱) مبنی بر این که نوع اوقات فراغت نوجوانان بر رفتارهای مثبت و منفی آن‌ها تأثیر دارد، با تحقیق کاهنی (۱۳۷۹) مبنی بر اینکه، مشکلات خانواده‌های گسته ناشی از ارتباطات ضعیف بین همسران است، با مطالعه ساسان پور (۱۳۸۷) درمورد این که بین الگوهای زناشویی با تعارضات زناشویی ارتباط مستقیم وجود دارد، با پژوهش قره باگی (۱۳۸۷) مبنی بر این که تعارض آشکار زناشویی بر احساس ایمنی فرزندان اثر می‌گذارد، با مطالعه قمری گیوی (۱۳۸۷) درمورد اینکه در خانواده‌های آشفته تسلط و اضمحلال هیجان و عاطفه دیده می‌شود، با تحقیق تیموری (۱۳۸۷) مبنی بر اینکه نوع دلبستگی با تعارضات زناشویی ارتباط دارد، با مطالعات دلیو و

کاستا (۲۰۰۰) مبنی بر این که سلامت روان با نوع دلبستگی در زندگی زناشویی ارتباط دارد، با فعالیت رازقی (۱۳۸۷) در مورد این که بین رضایتمندی زناشویی و دلبستگی ایمن به خدا رابطه مستقیم وجود دارد، بامطالعه فتحی (۱۳۸۵) مبنی بر سبک‌های فرزندپروری و سلامت روانی با رضایتمندی زناشویی ارتباط دارند، با مطالعه قره باغی (۱۳۸۸) مبنی بر نقش تعارض زناشویی و ایمنی هیجانی خانواده در سلامت جسمانی و روانی - اجتماعی کودک اثر دارد و داگت و همکاران (۲۰۰۰) مبنی بر این که نگرشاهی والدین در مورد کودکانشان بر روی نوع تربیت آنها موثر است، کاملاً همخوانی دارد.

بررسی انواع ارتباطات در خانواده و اصلاح آنها می‌تواند از بروز بسیاری از تنש‌های بین زوجین، درون خانواده‌ها و مشکلات رفتاری کودکان جلوگیری کند. ارتباط روشن بین زوجین لازمه‌ی حل تعارض آنها است؛ هر چند که ممکن است ارتباط ضعیف بین آنها یکی از نتایج تعارض زناشویی باشد و هر چه روابط اعضای خانواده سالم و از صمیمیت بیشتری برخوردار باشند، امکان بروز انحراف آنها از الگوی مطلوب کمتر است. در نتیجه؛ نقش روابط زوجین بسیار مهم است. در تحقیقی بدست آمد که متغیرهای سازگاری زناشویی والدین و سبک فرزندپروری که پدر در پیش می‌گیرد، نقش تعیین کننده‌ای در تبیین سلامت روانی و جسمی فرزندان دارد (بهرامی و همکاران، ۱۳۸۸). در زمان دفاع مقدس، ملاک‌های همسر گزینی، روابط درون خانواده و انتظارات زوجین از یکدیگر مبنای اعتقادی و ارزشی داشته و نسبت به وضعیت جامعه امروز، نوع نیازها نیز متفاوت بوده است. (قماشچی، ۱۳۸۷) *****بین الگوی مطلوب خانواده و توجه به ارزش‌های اخلاقی ارتباط مستقیم با شدت متوسط وجود دارد.** به عبارت دیگر افرادی که توجه به ارزش‌های اخلاقی را بالا دانسته‌اند، از الگوی خانوادگی مطلوب تری نیز برخوردارند.

*****بین الگوی مطلوب خانواده و رعایت ارزش‌های اجتماعی ارتباط مستقیم و معنی داری وجود دارد.** به عبارت دیگر افرادی که اهمیت رعایت ارزش‌های اجتماعی را در زندگی مشترک بالاتر دانسته‌اند، از الگوی خانوادگی مطلوب تری نیز برخوردارند.

بنابراین بین شاخص‌های متغیرهای اجتماعی والگوی مطلوب خانواده ارتباط معناداری وجود دارد و شدت ارتباط بین ارزش‌های اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی بیشتر از سایر روابط است.

فرضیه سوم تحقیق مبنی براینکه «بین مولفه‌های اجتماعی و دستیابی

به الگوی مطلوب خانواده (با تاکید بر خانواده در دوران دفاع مقدس) رابطه معناداری وجود دارد.» تایید می‌شود.

نتایج بدست آمده با یافته‌های مطالعه کشتکاران (۱۳۸۷) در مورد این که تدابیر مالی در خانواده بر روی رضایت زناشویی تاثیر دارد و با مطالعات کاهن و کامپتون (۱۹۹۸) درباره نوجوانانی که ارتباط گستته تری با والدین خود داشتند، در ارتباطات اجتماعی شادکامی کمتر، اضطراب بالاتر، افسردگی بیشتر، خود ارزشمندی پایین تر و اعتماد به نفس ضعیف تری را گزارش کردند، کاملاً همخوانی دارد. (قماچی، ۱۳۸۷)

با توجه به تحلیل‌های فوق می‌توان استنباط کرد که رعایت اصول اخلاقی و ارزش‌های اجتماعی می‌تواند به نوعی به موقعیت یک خانواده موفق جهت گیری مطلوب بدهد، تعارضات زناشویی را بکاهد و برای آن چارچوب مناسبی را مشخص کند.

از طرف دیگر در ازدواج بخصوص برای زنان، علاوه بر میل و علاقه به طرف مقابل، سایر ابعاد اجتماعی و اقتصادی نیز در نظر گرفته می‌شود. پس، عشق تنها پاسخگوی میل و صمیمیت بین زوجین نیست. البته این موضوع از نظر روانشناسی کاملاً قابل تبیین است زیرا زنان در زندگی زناشویی به دنبال نوعی آرامش اقتصادی و اجتماعی هم می‌باشند و از نظر تکاملی دنبال زوجی هستند که بتواند آینده آنان و فرزندانشان را تامین کند. همچنین در روابط میان زوجین، مردان احساس مسئولیت اقتصادی بیشتری نسبت به زنان دارند. از طرف دیگر در مورد اهمیت عامل تعامل اقتصادی می‌توان به تحقیق والدر (۱۹۹۰) اشاره کرد که فشارهای اقتصادی باعث عقب نشینی، از بین رفتن توجه و محبت بین زوجین، افزایش فروپاشی و از هم گسیختگی زندگی زناشویی، بی نظمی خانواده و افزایش رفتارهای خشونت آمیز بین آنها می‌شود.

هر فرد در برقراری ارتباط با دیگران از شیوه‌های ارتباطی خاصی استفاده می‌کند. می‌توان گفت که این شیوه ارتباطی افراد به نحوه تربیت دوران کودکی، الگوها، محیط خانواده و شخصیت فرد مربوط می‌شوند. اگر انتظارات اجتماعی را یکی از معیارهای موفقیت در روابط زناشویی بدانیم و از آنجا که رضایت زناشویی یک بخش عمدی از زندگی است. پس رضایت زناشویی به رضایت کلی انسان از زندگی اجتماعی اش بر می‌گردد. به طوری که بسیاری از محققان این عامل را در همه ابعاد موثر می‌دانند؛ مثلاً عوامل اجتماعی خارج از خانه تاثیر مهمی بر روی چگونگی فرزند پروری در داخل خانه دارد. در نتیجه عمدی جامعه پذیری فرد در خانواده شکل می‌گیرد که

به جنبه‌های اصلی زندگی اجتماعی وی همچون روابط انسانی، مقررات اخلاقی و شکل گیری هویت مربوط می‌شود. در واقع مشارکت اجتماعی برای مردان مهم تر است زیرا بخشی از این‌فای جنسیت (ابزار وجود) آنان محسوب می‌گردد. ازدواج برای آنان موجب تقویت آن دسته از مشارکت‌های اجتماعی می‌گردد که به گونه‌ای سازمان یافته هستند.

در زمان دفاع مقدس مصرف زدگی، رفاه طلبی، تجمل گرایی و چشم و همچشمی در جامعه رایج نبود و چون همه افراد جا معه درگیر هدف مشترکی بودند و آن دفاع از مکتب، میهن، ناموس و وطن بود. لذا مسایل مادی و اقتصادی برای همه مهم نبود به طوری که مادران و همسران حتی حلقه‌های ازدواج خود را می‌فروختند تا به جنگ و رزمندگان کمک کنند. آنچه ارزش بود، بصیرتی بود که خانواده‌ها و همسران نسبت به موقعیت و شرایط آن زمان داشتند. مبنای عمل، صراحت اقتصادی نبود، بلکه بالاتر از همه چیز اعتقادات و ارزش‌های معنوی بود.

در کل می‌توان چنین نتیجه گرفت که ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خانواده در زمان دفاع مقدس می‌تواند الگویی برای خانواده‌ها در دوران‌های بعدی باشد. در واقع جو حاکم بر خانواده و والدین در آن زمان، ارزش‌هایی را در این افراد پایدار و درونی کرده است، تا آنها به رشد و تعالی دست پیدا کنند. دفاع مقدس برای آن نسل از خانواده‌ها که در این برهه از زمان قرار داشتند هم هویت فردی و خانوادگی و هم هویت اجتماعی ایجاد کرده است. همین امر در آنها درون سازی شده و می‌تواند نشانگر یک الگوی مطلوب برای نسل‌های بعدی باشد.

بر اساس نتایج بدست آمد ۹۹٪ نخبگان تأثیر آموزه‌های دینی، ۹۶٪ تأثیر سلامت جسمی و روانی، ۹۶٪ تأثیر طهارت و پاکی، ۹۰٪ تأثیر نگرش فرد را نسبت به خود به عنوان یک معیار در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند.

همچنین ۹۰٪ تأثیر تعقل و تفکر منطقی، ۱۰۰٪ اخلاق نیکو و پسندیده ۷۵٪ معاشرت و تعامل با خویشاوندان ۹۰٪ روحیه تعامل و همکاری ۱۰۰٪ س صداقت و یکرنگی ۹۹٪ روابط عاطفی، مهر و محبت میان زوجین ۸۱٪ تأثیر ارضای نیازهای جنسی زوجین را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند.

صمیمیت مشخصه اساسی و غیر قابل تفکیک خانواده است و همین صفت آن را از سایر گروه‌های اجتماعی متمایز می‌سازد. هر چه توافق میان دو نفر بیشتر باشد، آنان بیشتر به همدیگر علاقه‌مند خواهند شد و بیشتر احتمال دارد که با هم ازدواج

کنند. هنگام بروز اختلاف که در واقع ناشی از تفاوت هاست، طرفین می‌کوشند با تغییر وضعیت روانی خود، به تشابه و توافق نائل گرددند (آذری‌جانی، ۱۳۸۲). صمیمیت بین زوجین باعث افزایش ارتباط مؤثر و ارتباط مؤثر به نوبه خود صمیمیت بین آنها را افزایش می‌دهد. اثرات صمیمیت در خانواده بسیار زیاد است؛ زیرا روابط خانوادگی گرم، صمیمی و حمایت‌گر فرزندان را از افتادن به دام مواد دور می‌کنند. (نیوکام و ریچاردسون، ۲۰۰۰). (قماشچی، ۱۳۸۷)

همچنین آنها حدود (۹۳٪) تأثیر شیوه رهبری و مدیریت در خانه را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۷٪) متوسط و کم، حدود (۹۰٪) تأثیر شیوه برخورد با مسائل و مشکلات زندگی را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱۰٪) متوسط و کم، حدود (۹۳٪) تأثیر احساس امنیت و آرامش را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۷٪) متوسط و کم، حدود (۹۰٪) تأثیر گفت و شنود بین زوجین را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱۰٪) متوسط و کم، حدود (۹۶٪) تأثیر نحوه ارتباط عاطفی و گفت و شنود بین والدین و فرزندان را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند.

همچنین در روابط بین زوجین نیز ارزش‌های دینی و اخلاقی حاکم بوده است. به همین دلیل کمتر در این زمان گزارش طلاق داریم زیرا ارزش‌ها پرنگ تر و ضمانت اخلاقی بیشتری داشته است.

نخبگان حدود (۹۶٪) تأثیر رعایت احترام و رفتار پسندیده را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، حدود (۹۶٪) تأثیر سازگاری و گذشت را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند. حدود (۹۹٪) تأثیر تعهد و وفاداری زوجین نسبت به یکدیگر را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند. حدود (۹۹٪) تأثیر تامین خواسته‌ها و انتظارات زوجین از یکدیگر را زیاد و خیلی زیاد، حدود (۱٪) متوسط و کم، حدود (۹۶٪) تأثیر مشورت و همکاری در امور زندگی را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد، حدود (۴٪) متوسط و کم، عنوان کرده‌اند.

حدود (۷۵٪) تأثیر توجه به هنجارهای اجتماعی و عرف جامعه اسلامی را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و خیلی زیاد، حدود (۲۵٪) متوسط و کم و حدود (۵۷٪) تأثیر هویت ملی را در شکل گیری و تداوم یک خانواده مطلوب و موفق در جامعه اسلامی ایران زیاد و

خیلی زیاد، حدود ۴۲٪ متوسط و کم، عنوان کرده‌اند.

در واقع فرهنگ پذیری یا جریانی که در آن فرد فرهنگی می‌شود، ابتدا از خانواده آغاز می‌شود. کودک با مشاهده رفتار و کردار و گفتار والدین و اطرافیان خود، آن‌ها را الگو و سرمشق خود قرار می‌دهد و سعی در تقلید و پیروی از آن‌ها می‌کند. انتظارها و اجبار اجتماعی، خانواده را ناگزیر می‌کند که به وظایف تعیین شده خود در قبال فرزندان، از قبیل مراقبت از آن‌ها در مقابل خطرات محیط اطراف، حمایت و پشتیبانی از آن‌ها در جهت شکوفا شدن استعدادهای آنان، ایجاد فرصت کافی برای کسب تجارب فردی و انواع آموزش‌ها در مورد رفتار اجتماعی از جمله نحوه رفتار مناسب در برابر جنس مخالف، عمل کنند.

اما چگونگی این تعلیم و تربیت و ارزش‌های مورد آموزش تحت تأثیر و نظرات مستقیم جامعه و گروه‌های مرجع دیگری که خانواده جزئی از آن‌ها به شمار می‌آید، مانند گروه قومیتی، ملیتی، خویشاوندی و امثال آن‌ها قرار دارد. از مهم‌ترین عناصر تأثیرگذار می‌توان به فرهنگ ملی هر جامعه اشاره کرد. فرهنگ ملی هر سرزمینی دارای خصوصیات و ویژگی‌های خاص آن است که تحت عناصر تاریخی، مذهبی، عقیدتی و کلیه آن خصوصیاتی که رنگ و بوی خاصی دارد و به آن ملت، هویتی متفاوت از دیگران می‌دهد، شکل می‌یابد. به عبارت دیگر فرهنگ و هویت ملی، هستی و شاخص منحصر به فرد هر ملتی است که آن را از سایر گروه‌های قومی - ملی متمایز می‌کند و مردم هر جامعه سعی می‌کنند از فرهنگ خود مانند سرزمین‌شان دفاع کنند، چرا که فرهنگ ملی از پایه‌های استقلال ملی هر کشوری است.

از میان کل متغیرهای ارائه شده توسط نخبگان، عوامل مهم استحکام خانواده عبارتند از: عوامل خانوادگی (٪۹۴/۲۸)، عوامل فردی (٪۹۲)، عوامل اعتقادی و مذهبی (٪۹۱) و عوامل فرهنگی (٪۶۷/۱۶) به عبارت دیگر، از نظر متخصصین عوامل خانوادگی و فردی در میزان استحکام خانواده نقش مهمی دارند. چنان که از یافته‌های نخبگان ملاحظه می‌شود؛ متخصصان امروزه اهمیت بیشتری به عوامل خانوادگی در شکل گیری خانواده مطلوب می‌دهند و عوامل خانوادگی و فردی برای آنان در موفقیت خانواده نقش مهمی دارند و عوامل مذهبی در مرحله بعدی قرار دارد. در صورتی که در زمان دفاع مقدس، عوامل اعتقادی اهمیت بیشتری داشته و بر روی دیگر عوامل همپوشانی دارد اما با تخصصی شدن حوزه‌های مختلف زندگی عوامل مختلف مربوط به خانواده شناسایی شده‌اند و حتی عوامل اعتقادی یکی از مولفه‌های دخیل در خانواده شناخته شده است که همه آن را در بر نمی‌گیرد. حال

باید دید دیدگاه‌های جدید تا چه حد موفق و کاربردی هستند؟

معرفی مدل الگوی مطلوب خانواده:

بر اساس مطالعه حاضر عوامل موثر و مرتبط بر خانواده تنها به چند عامل خلاصه نمی‌شوند؛ بلکه عوامل متفاوتی که در اینجا ذکر شد بر روی نظام خانواده موثر می‌باشند. همه این عوامل با یکدیگر ارتباط یا همبستگی درونی دارند. در واقع شکل گیری یک خانواده مطلوب، احتیاج به مطالعات فراگیر و یا تحلیل عوامل دارد تا سهم هر کدام از عوامل مشخص و معین شود.

در نتیجه چنانکه مشاهده می‌شود که این مطالعه به دنبال یک مدل مطلوب برای خانواده می‌باشد. به همین دلیل از سه منظر با تمام جنبه‌های آن مورد بررسی قرار گرفته است. سه منظر اصلی مطرح در این مطالعه عبارتند از:

۱. نگاه روان شناسانه به سلامت خانواده

۲. نگاه جامعه شناسانه به خانواده

۳. نگاه جهان بینی مذهبی یا اعتقادی به خانواده

بر اساس الگوی مطلوب خانواده بین تمام این دیدگاه‌های کلی که در بالا ذکر شده است؛ با همه مولفه‌های زیر مجموعه آن و با توجه به جامعه مورد مطالعه سلامت، استحکام و رضایتمندی زناشویی با هم ارتباط مثبت و مستقیمی دارند و هر سه با یکدیگر الگوی مطلوب خانواده را تشکیل می‌دهند.

شكل ۱ - عناصر اصلی خانواده مطلوب

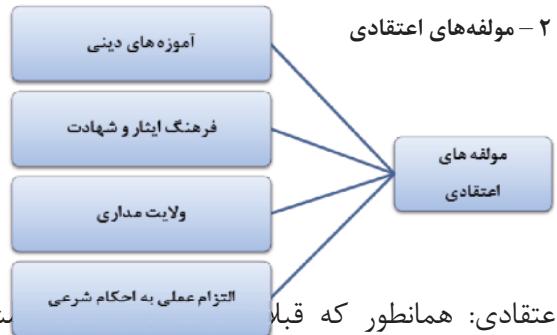
مدل مطلوب خانواده بر اساس نتایج بدست آمده از مراحل مختلف تحقیق

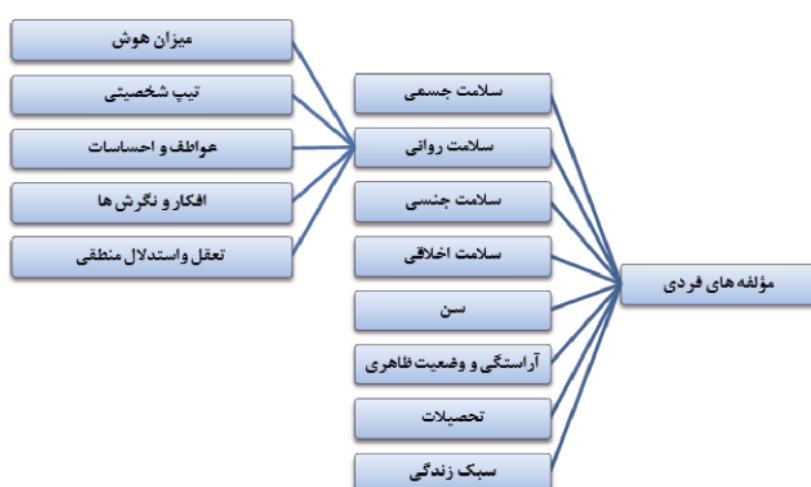
اعم از سنجش کیفی و کمی (مصاحبه با نخبگان، اجرای پرسشنامه، با سوالات باز و بسته در مورد گروههای مورد مطالعه که شامل: نخبگان و سایر پاسخگویان از خانواده در دوران دفاع مقدس) به شرح زیر معرفی می‌گردد:

- ۱- مولفه‌های اعتقادی
  - ۲- مولفه‌های فردی
  - ۳- مولفه‌های خانوادگی
  - ۴- مولفه‌های فرهنگی - ۱ جتماعی

همه این عوامل با یکدیگر منجر به شکل گیری یک خانواده مطلوب خواهد شد که از سلامت، رضایتمندی زناشویی و استحکام بنیان خانواده در سطح بالا بهره مند است.

مولفه‌های اعتقادی: همانطور که قبل از انتشار این مقاله می‌شود
مولفه‌های اعتقادی شامل {آموزه‌های دینی، فرهنگ ایثار و شهادت، ولایت مداری
و ارتزام عملی به احکام شرعی می‌باشد.}

۱۴۷ مولفه‌های فردی - همانطور که در شکل ۳ مشاهده می‌شود مولفه‌های فردی

در تشکیل خانواده مطلوب عبارتند از {سلامت جسمی، سلامت روانی، سلامت جنسی، سلامت اخلاقی، سن، آراستگی ظاهری، تحصیلات و سبک زندگی} {سلامت روانی نیز شامل برخورداری از ضریب هوشی، تیپ شخصیتی، عواطف و احساسات، افکارونگریش‌ها و تعقل و استدلال منطقی می‌باشد.

مولفه‌های خانوادگی موثر در تشکیل و تداوم خانواده مطلوب شامل ملاک‌های همسر گرینی در مرحله اول، روابط میان زوجین در مرحله دوم و پس از آن نحوه گذاردن اوقات فراغت، شیوه‌های فرزند پروری، سبک‌های دلبستگی است. هر یک از این آیتم‌ها به چند ریز فاکتور تقسیم می‌شوند. ملاک‌های همسر گرینی شامل داشتن ایمان مذهبی، اصالت خانوادگی، پایین‌دیدی به ارزش‌های اخلاقی و کفو بودن است.

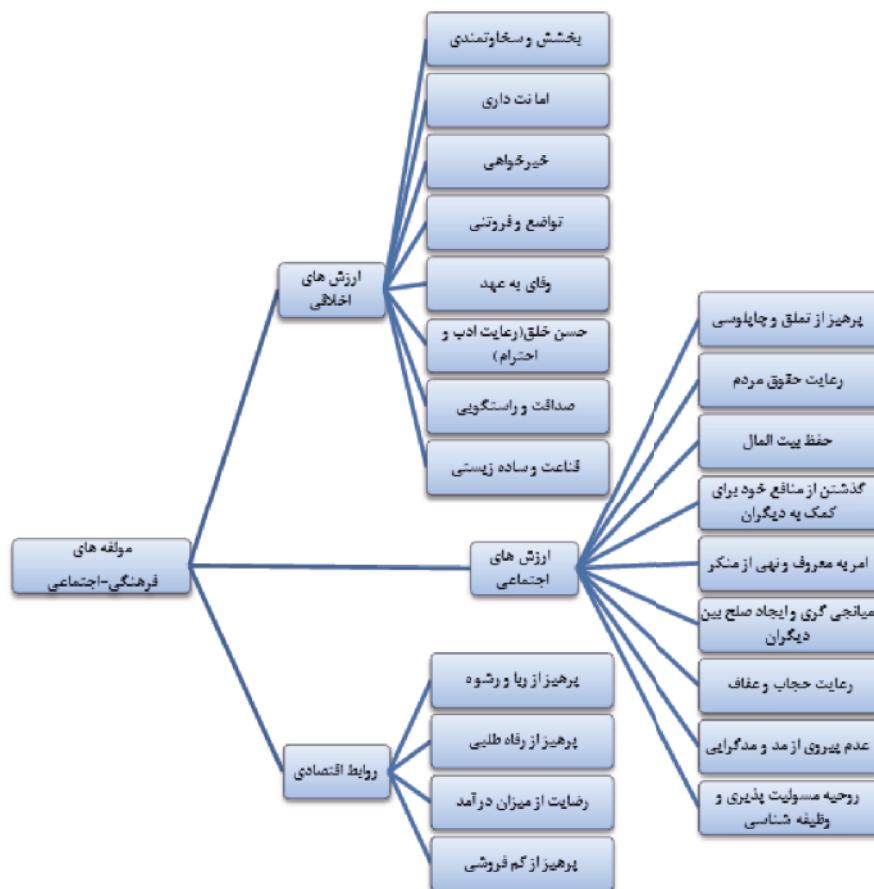
روابط میان زوجین شامل خوش اخلاقی و احترام مقابل، عیب پوشی و رازداری، درک مقابل، صداقت و پیکرنگی، اعتماد مقابل، شناخت نیازهای یکدیگر و تلاش برای تامین آن، تشکر و قدردانی از خدمات یکدیگر، صبر و شکریابی، پرهیز از چشم

و همچشمی، مشورت و همفکری و همکاری در اداره زندگی و مهمتر از همه ابراز عشق و محبت زن و شوهر نسبت به یکدیگر می‌باشد. نحوه گذراندن اوقات فراغت شامل انجام صله ارحام، مطالعه، مسافرت، ورزش، زیارت اماكن متبرکه، تماشای تلویزیون و گوش دادن به رادیو است.

شیوه‌های فرزندپروری شامل روش‌های مقتدرانه (دادن آزادی همراه با کنترل و نظارت منطقی)، مستبدانه (محرومیت از آزادی و اعمال مقررات خشک و شدید) و سهل گیرانه (آزادگی بیش از حد بدون هیچگونه کنترل و نظارت) می‌باشد. سبک‌های دلبستگی شامل سبک ایمن، سبک اضطرابی و سبک اضطرابی است.

شکل ۵ - مولفه‌های فرهنگی - اجتماعی

مولفه‌های فرهنگی - اجتماعی شامل ارزش‌های اخلاقی، ارزش‌های اجتماعی،

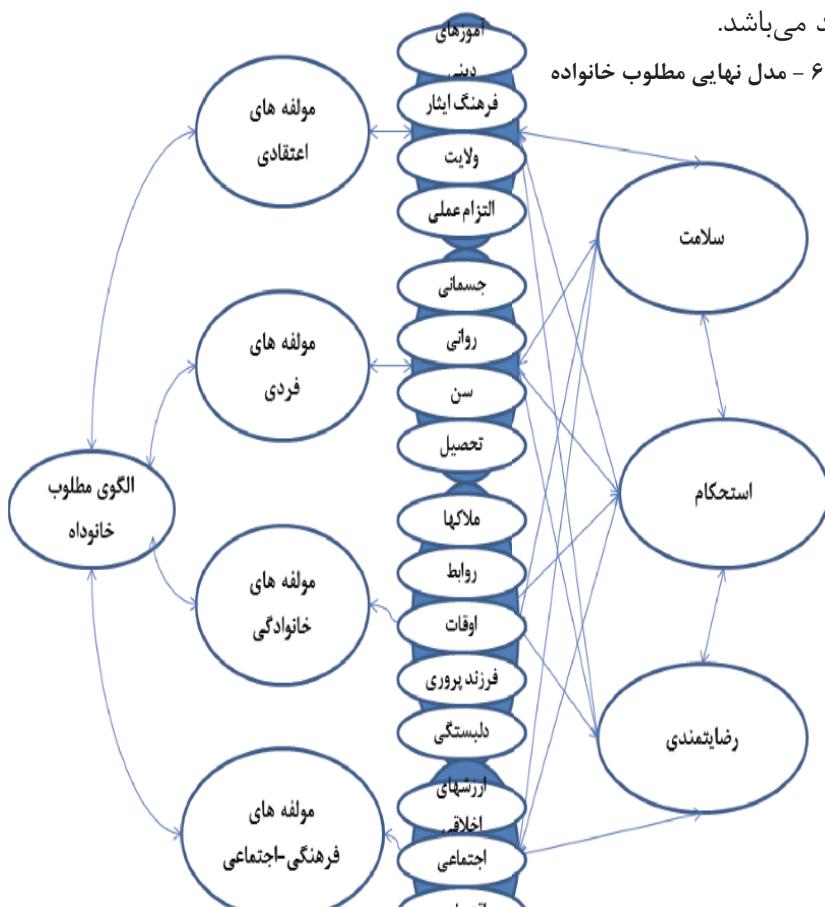
روابط و تعاملات اقتصادی است.

ارزش‌های اخلاقی شامل بخشش و سخاوتمندی، امانتداری، خیرخواهی، تواضع و فروتنی، وفای به عهد، حسن خلق، صداقت و راستگویی، قناعت و ساده زیستی می‌باشد.

ارزش‌های اجتماعی شامل رعایت حقوق دیگران، حفظ بیت المال، پرهیز از تملق و چاپلوسی، گذشتن از منافع خود برای مکم به دیگران، امر به معروف و نهی از منکر، میانجی‌گری و ایجاد صلح بین مردم، رعایت حجاب و عفاف، عدم پیروی از مدوّم گرایی داشتن روحیه مسئولیت پذیری است.

روابط و تعاملات اقتصادی شامل پرهیز از ربا و رشوی خواری، پرهیز از رفاه طلبی، توجه به مال حلال، پرهیز از گرانفروشی و کم فروشی، میزان رضایت از درآمد می‌باشد.

شکل ۶ - مدل نهایی مطلوب خانواده

مدل مطلوب خانواده مدلی است که از لحاظ سلامت، استحکام و رضایتمندی

زنashویی در سطح بالایی قرار دارد. برای دستیابی به خانواده‌ای با این ویژگی‌ها (مدل مطلوب خانواده) کلیه مولفه‌های اعتقادی، فردی، خانوادگی و فرهنگی - اجتماعی نقش موثر دارند.

پیشنهادات کاربردی مبتنی بر نتایج تحقیق

بر اساس یافته‌های تحقیق رضایتمندی زناشویی به عنوان عاملی بسیار موثر در سلامت و استحکام و پایداری خانواده در دوران دفاع مقدس بوده است، لذا آموزش مهارت‌های ارتباطی میان زوجین و شیوه‌های صحیح همسرداری برای زوجین جوان جهت ارتقاء سطح رضایتمندی زناشویی به عنوان رکن اصلی استحکام خانواده امری ضروری است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که، فرهنگ حجب و حیا، پاکی و طهارت نفس، راز داری و عیب پوشی، گذشت و فدا کاری، صبر و شکیبایی، احترام متقابل و... به عنوان مهمترین عوامل تاثیر گذار در رضایتمندی زناشویی، سلامت و استحکام خانواده، بنابراین لازم است در برنامه‌های فرهنگی جامعه و خصوصاً بسیج، اهمیت موارد فوق مورد تاکید قرار گیرد.

بر اساس نتایج تحقیق، آموزه‌های دینی (انجام فرایض دینی، توکل به خدا، توسل به معصومین علیهم السلام، ولایت پذیری و فرهنگ ایثار و شهادت) با سلامت و استحکام خانواده در دوران دفاع مقدس رابطه مثبت و بالایی داشته است لذا

پیشنهاد می‌شود:

برنامه ریزی آموزشی جهت ارتقاء سطح دانش، بینش، گرایش به آموزه‌های دینی و تقید و التزام عملی به اجرای احکام و دستورات دینی و درونی کردن آن در جوانان به عنوان ریشه و پایه اصلی سلامت و استحکام خانواده، در مهندسی فرهنگی جامعه از جمله در برنامه‌های فرهنگی سپاه و بسیج مورد توجه قرار گیرد. در راستای بند فوق برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی کوتاه مدت قبل و بعد از ازدواج توسط متخصصین و روانشناسان جهت آموزش معیارها و ملاک‌های صحیح همسرگزینی (از قبیل ایمان به خدا، تقو و پرهیزگاری، اصلت خانوادگی به عنوان مهمترین ملاک‌های انتخاب همسر در دوران دفاع مقدس) برای جوانان به منظور تحکیم بنیان خانواده الزامی گردد.

نتایج پژوهش حاضرگواه بر این است که در زمان دفاع مقدس ملاک‌های همسرگزینی بیشتر جنبه معنوی داشته و عوامل مادی از قبیل مهریه بالا، جشن نا مزدی و عروسی با شکوه و پر خرج، جهیزیه پرزرق و برق، زیبایی چهره، تناسب اندام و

مسائلی از این قبیل در تصمیم‌گیری برای انتخاب همسر اهمیت کمتری داشته است. لذا لازم است، آموزش جهت احیای این شاخص‌های رفتاری و حذف تجملات و تشریفات گزارف در امر ازدواج جوانان در برنامه‌های فرهنگی – اجتماعی سپاه، نیروی مقاومت بسیج وساپرنهادها و دستگاه‌های ذیربط گنجانده شود. الگوسازی برای تشکیل خانواده مطلوب از طریق معرفی خانواده‌های موفق دوران دفاع مقدس به عنوان خانواده‌های ماندگار و تجلیل از آنها در مناسبت‌های ویژه از جمله روز خانواده در راستای بند فوق کمک می‌نماید. برگزاری جشنواره‌های ملی و منطقه‌ای بزرگداشت مقام خانواده با حضور مشترک چهره‌هایی از میان خانواده‌های موفق جامعه امروز دوران دفاع مقدس و تفکر و اندیشه آنان در زمینه ازدواج و خانواده و وجوده تشابهات و تفاوت‌های خانواده در دو دوره زمانی فوق مورد بررسی قرار گیرد. بر اساس نتایج این پژوهش در تعاملات اجتماعی و اقتصادی، توجه به ارزش‌هایی مانند حفظ بیت المال، فریضه امر به معروف و نهی از منکر، امانت داری، رعایت حقوق دیگران، داشتن روحیه مسئولیت پذیری، پر هیز از ربا و رشوه خواری، ساده زیستی و قناعت پیشگی و همچنین ارزش‌های اخلاقی همچون خیرخواهی، سخاوتمندی، گذشت و فداکاری، صداقت و راستگویی و... از نکات مهم و شاخص‌های رفتاری خانواده در دوران دفاع مقدس در سطح جامعه بوده است. لذا برنامه ریزی آموزشی جهت ارتقاء و توسعه سطح دانش، بینش و گرایش جوانان و خانواده‌ها به حفظ اینگونه ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی، در تشکیل و تداوم و استحکام یک خانواده مطلوب نقش به سزایی دارد و باید مورد تاکید بیشتر مراکز فرهنگی سپاه و بسیج قرار گیرد.

در انتهای پیشنهاد می‌شود تحقیق دیگری در زمینه الگوی مطلوب خانواده در دهه ۹۰ به صورت مطالعه تطبیقی با این تحقیق انجام شود تا تفاوتها و تشابهات خانواده‌های کنونی مشخص گردد.

منابع فارسی:

۱. «قرآن کریم»، ترجمه محمد فولادوند، دارالقرآن کریم وزارت فرهنگ و ارشاد

اسلامی، ۱۳۷۳.

۲. آیت الله خامنه‌ای، سیدعلی، «کلمه‌ی طبیبه» شامل گزیده‌ای از توصیه‌های رهبر معظم انقلاب درباره تشکیل و حفظ خانواده و زندگی زناشویی از سال ۱۳۶۹ تا ۶ ماهه اول ۱۳۹۰، تهران مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی آذربایجانی، مسعود و دیگران: «روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی»، پژوهشکده حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۲.
۴. آریا نژاد، فاطمه- ستارزاده، داوود. (۱۳۸۷)، «بهداشت روانی خانواده در دین اسلام»، همایش سلامت خانواده و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، ساری - مرکز انتشارات توسعه علوم، ۱۳۸۷ ص ۲۳.
۵. اعزاری، شهلا. (۱۳۸۰). جامعه شناسی خانواده با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران، روشنگران.
۶. پارسونز، تالکوت: (۱۳۶۳) «ساختار اجتماعی خانواده»، در مبانی رشد و جامعه‌شناسی، اثر: جی، اج، آبراهام، ترجمه حسن پویان، تهران، چاپخش...
۷. ثنایی، باقر. (۱۳۷۵). آسیب شناسی خانواده. مجله پژوهش‌های تربیتی شماره ۳.
۸. چلبی مسعود و روزبهانی توران. (۱۳۸۵)، نقش خانواده به عنوان عامل و مانع بزهکاری نوجوانان (با تکیه بر نظم در خانواده). پژوهشنامه علوم انسانی صفحات ۹۶ الی ۱۳۳ و ۵۴۰ الی ۵۶۴.
۹. حاج علی اکبری ، محمدجواد «مطلع عشق» (گزیده‌ای از رهنمودهای حضرت آیت الله سید علی خامنه‌ای به زوج‌های جوان)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ۵، ۱۳۸۴، ص ۲۶ الی ۳۵
۱۰. حائری مازندرانی، زین العابدین: (۱۳۷۴)، «ارت الزوجه» دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد ۱ ص ۱۹۶
۱۱. حر عاملی، محمدين الحسن (۱۳۶۷)، «وسائل الشيعه»، تحقيق عبدالرحيم رباني، شیرازی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ج ۲۰، ص ۲۳
۱۲. رسولی محلاتی، هاشم: «غیر الحكم و در رالكلم» گرد آورنده، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷: ص ۴۳۵ و ۴۱.
۱۳. ساروخانی، باقر. نوید نیا، منیژه. (۱۳۸۵) فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، مقاله «امنیت اجتماعی خانواده و محل سکونت؛ در تهران». سال ششم، شماره ۲۲ سال ۱۳۸۵، ص ۸۷ الی ۱۰۶.
۱۴. شیخی، محمد تقی (۱۳۸۰)، ناشر شرکت سهامی انتشار، جامعه شناسی زنان و خانواده صفحات ۱۷ الی ۷۴.
۱۵. شهسواری، محمدهادی، کدیور، پروین (۱۳۸۳) کنگره سراسری آسیب‌شناسی خانواده در ایران. بررسی رابطه عملکرد خانواده با قضاوت‌های اخلاقی و سازگاری.

۱۶. علامه مجلسی، محمد باقر: (۱۴۰۴) «بحار الانوار»، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ج ۲، ص ۲۰۵.
۱۷. قماشچی، فردوس (۱۳۸۷): «بررسی وضعیت سلامت و استحکام خانواده و آسیب‌های درونی و بیرونی آن در خانواده‌های ساکن در استان تهران» مرك زنان و امور خانواده - نهاد ریاست جمهوری ۱۳۸۷، ص ۴۵-۴۰.
۱۸. کاهنی، سیما. حسن آبادی، محسن. سعادتجو علیرضا. (۱۳۷۹). مجله دانشکده علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سبزوار. بررسی اضطراب، افسردگی، پرخاشگری و بزهکاری نوجوانان گروه سنی ۱۲ الی ۱۹ سال در خانواده‌های گستته و پیوسته. سال هفتم شماره ۴ زمستان ۷۹.
۱۹. کیوانلو، عباس (۱۳۸۳). کنگره سراسری آسیب‌شناسی خانواده در ایران، عوامل مؤثر بر رضایتمندی زناشویی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی
۲۰. مشکاتی محمدرضا، مشکاتی زهراسادات. (۱۳۸۱) مجله جامعه‌شناسی ایران، (ویژه نامه آسیبهای اجتماعی در ایران) سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر بزهکاری نوجوانان (آزمون تجربی نظریه ترکیبی کنترل اجتماعی و پیوند افتراقی) تابستان ۱۳۸۱ شماره ۴ - ص ۳ - ۲۵
۲۱. مینوچین، س. (۱۹۷۴). **خانواده و خانواده درمانی**. مترجم: ثنایی، باقر، تهران: انتشارات امیر کبیر

منابع انگلیسی:

1. Atkinson G.B.J & MC Carthy B. & Phillips L. M. 1987, **Studyng Society**. An Introduction to social Science. Oxford Universit:p. 110
2. Goode, William J., 1994, **Sociology**, Oxford, Blackwell Publishers. p. 106-117
3. Good William J. 1989, **the family**. 2/E, Deghi: Prentice, Hall of India. P: 166-167
4. Merton Robert K. 1957, **Social theory and social structre (social structure and anomie)**. USA: The Free Press.
5. Nichols, Virginia Quinn (1985). **Applying psychology**, McGraw Hill Book Co.
6. Parsons, Talcott., 1951, **The Social System**, Glencoe, IL., Free press.
7. Stewart Elbert W. & Glynn James A. 1988, **Introduction to sociology**. Singapore: Mc Graw- hill. p.453-463
8. Williams J.E Hall, 1982, **Criminology and Criminal Justices**. LondonButterworth's. p: 95 -100